

Jak na osobnostní a sociální výchovu?

- **Metodiky**
- **Zkušenosti**
- **Možnosti vzdělávání**

Vladimír Srb a kol.
Občanské sdružení Projekt Odyssea

Tato publikace byla vytvořena v rámci projektu Zavádění osobnostní a sociální výchovy do školních vzdělávacích programů základních škol a nižších stupňů osmiletých gymnázií v Praze. Projekt je financován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem hl. m. Prahy.

Jak na osobnostní a sociální výchovu?

Výchozí příručka
k metodikám OSV

Mgr. Vladimír Srb a kol.
JAK NA OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVU?

Spoluautoři:

Mgr. et Mgr. Jakub Švec, Mgr. Michal Dubec, Mgr. et Mgr. Kateřina Srbová,
Mgr. Simona Jeřábková, Mgr. et Mgr. Anna Pekárková, PhDr. Petr Kříž,
Doc. PhDr. Josef Valenta, CSc.

Vydalo občanské sdružení Projekt Odyssea, Katusická 712, 197 00, Praha 9
www.odyssea.cz

Počet stran: 60, vydání 1., 2007

Ilustrace: © Mgr. et Mgr. Anna Pekárková

Fotografie: © Projekt Odyssea

© Projekt Odyssea, 2007

ISBN 978-80-87145-00-5

Obsah

■ Smysl příručky	4
■ Co nám dává osobnostní a sociální výchova	5
■ Co je to osobnostní a sociální výchova (OSV)	6
■ Tematické okruhy OSV - povinnost každé školy	6
■ Co je na OSV podstatné pro učitele	7
■ Metodické principy OSV	8
■ Čtyři cesty OSV k žákům	13
■ Didaktický cyklus OSV: C-M-I-A-R-E	17
■ Metodiky OSV	20
■ Očekávané výstupy OSV – jaké schopnosti a dovednosti rozvíjíme v OSV	22
■ Lekce OSV – jak tyto schopnosti a dovednosti můžeme rozvíjet	25
■ Přípravy na vyučování OSV v předmětech	28
■ Kurzy OSV pro žáky	29
■ Zásobník metod používaných v OSV	31
■ Pravidla psychické bezpečnosti v OSV	33
■ Evaluace v OSV	39
■ DVD s příklady dobré praxe	44
■ Možnosti vzdělávání v OSV	45
■ Možnosti spolupráce	47
■ OSV na internetu: www.odyssea.cz	49
■ Dvouletý projekt Zavádění OSV do ŠVP	50
■ Poděkování učitelům, partnerům a spolupracovníkům	56
■ Projekt Odyssea, občanské sdružení	59

Smysl příručky

Vážení kolegové,
tato publikace vznikla během dvouletého projektu, ve kterém více než 500 učitelů, lektorů a odborných konzultantů společně objevovalo různé možnosti, jak realizovat průřezové téma *osobností a sociální výchova* v běžné školní praxi. Smyslem příručky je umožnit Vám navázat na naše zkušenosti a využívat všechny metodické materiály, které jsme vytvořili. Dostává se Vám do rukou klíč k rozsáhlé a živé databázi. Zároveň Vás zveme ke spolupráci na dalším rozvoji učitelského umění pracovat s tématy osobnostní a sociální výchovy.

Příručka Vám pomůže odpovědět na otázky

- Co je to osobnostní a sociální výchova a jak na ni?
- Jaké metodické materiály jsou Vám volně k dispozici na CD a internetu?
- Jak je možné se v této problematice dále vzdělávat?
- Jak je možné se zapojit do dalšího vývoje metodik OSV?

Důležitou přílohou této příručky je CD, na kterém naleznete všechny metodiky osobnostní a sociální výchovy, o kterých zde hovoříme. Jedná se o desítky příprav na vyučování, lekcí, kurzů a dalších materiálů. V nich jsou popsány vyzkoušené postupy práce se žáky. Například k tématům:

- Jak vést žáky k dodržování pravidel chování ve třídě a ve škole?
- Jak vést žáky k efektivnímu učení a samostudiu?
- Jak učit žáky ohleduplně komunikovat?
- Jak stmelit třídu a dlouhodobě rozvíjet dobré vztahy mezi žáky?
- Jak žáky naučit zdravě relaxovat a pečovat o duševní zdraví?
- Jak vést žáky k přemýšlení o hodnotách a k etickému jednání?

Rádi bychom Vás požádali, abyste tuto úvodní příručku pečlivě prostudovali předtím, než začnete pracovat s ostatními metodikami. Zvláště Vám doporučujeme kapitoly Zásady psychické bezpečnosti, Metodické principy OSV, Didaktický cyklus OSV a seznam všech vytvořených metodik v kapitole Metodiky OSV. Získáte tím celkový přehled o osobnostní a sociální výchově a jejích nejdůležitějších zásadách. Bez těchto znalostí si nedokážeme představit účinnou a bezpečnou práci s ostatními texty.

Metodiky jsou volně přístupné také na internetových stránkách. Stránky nabízejí možnost registrovat se k odběru informací o aktualizacích, nových metodikách a o připravovaných vzdělávacích kurzech.

Metodiky si můžete prohlížet v elektronické podobě. V tištěné formě mohou být k dispozici např. ve školní knihovně (osvědčená praxe).

Přejeme Vám, abyste v této publikaci i ve všech metodikách dlouhodobě nacházeli inspiraci a oporu pro svou práci s tématy osobnostní a sociální výchovy.

Lektoři občanského sdružení Projekt Odysea

Co nám dává osobnostní a sociální výchova

- Žáci jsou ke mně otevřenější. Nebojí se za mnou přijít s problémem. Lépe se chovají jeden ke druhému.

Během projektu se nám podařilo velkou měrou stmelit kolektiv.

Lépe komunikujeme i s rodiči.

Mgr. Jitka Kulovaná, ZŠ Čakovice, Praha 9

- Žáci vyjadřují vlastní pocity, názory, postoje. Zlepšila se jejich schopnost sebehodnocení.

Začala jsem více přemýšlet nejen o obsahu sdělení, ale také o formě. Pozitivní zpětná vazba dělá zázraky i v rodinném životě.

Mgr. Iveta Celarová, ZŠ Nepomucká, Praha 5

- Žáci lépe dodržují pravidla, a to i o přestávkách. Více se podílejí na výuce.

OSV se stalo standardem, takže se automaticky zapojují i nově příchozí kolegové.

Mgr. Daniela Kaudersová, ZŠ Jižní IV, Praha 4

- Naučili jsme se k sobě chovat a udělali jsme si zákony.

Žák primy A, Gymnázium Českolipská, Praha 9

- Naučila jsem se myšlenkovou mapu. Můžu ji použít třeba před písemkou, abych si zopakovala, co všechno už vím.

Žákyně 8. ročníku, ZŠ Čakovice, Praha 9

- V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je osobnostní a sociální výchova zařazena jako jedno z průřezových témat. V našem školním vzdělávacím programu „Umět a znát, abychom si v životě věděli rady“ je naopak stěžejním konstrukčním prvkem, který zásadně ovlivňuje jak výběr obsahu učiva, tak i volbu metod.

Zdeněk Brož, ředitel ZŠ Chrudim, Dr. J. Malíka

Co je to osobnostní a sociální výchova (OSV)

Osobnostní a sociální výchova (OSV) je od září 2007 povinným obsahem vzdělávání na všech základních školách a osmiletých gymnáziích v České republice. Jedná se o tzv. průřezové téma, které má prostupovat celou školní výukou od 1. do 9. třídy napříč předměty, vybranými semináři, školními prožitkovými kurzy apod.

Tematické okruhy OSV – povinnost každé školy

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání předepisuje všem základním školám a víceletým gymnáziím, aby v průběhu školní docházky seznámily své žáky s jedenácti tematickými okruhy osobnostní a sociální výchovy. Žáci si mají prakticky procvičit a rozvinout životní dovednosti, které do těchto tematických okruhů patří:

Osobnostní rozvoj

1. Rozvoj schopnosti poznávání
2. Sebepoznání a sebepojetí
3. Seberegulace a sebeorganizace
4. Psychohygiena
5. Kreativita

Sociální rozvoj

6. Poznávání lidí
7. Mezilidské vztahy
8. Komunikace
9. Kooperace a kompetice

Morální rozvoj

10. Řešení problémů a rozhodovací dovednosti
11. Hodnoty, postoje, praktická etika

Někteří učitelé a ředitelé škol považují osobnostní a sociální výchovu za natolik důležitou, že na ní zakládají svůj školní vzdělávací program. OSV vnímají nejen jako příležitost k rozvíjení osobnosti žáků a dobrých mezilidských vztahů ve třídách, ale také jako základní podmínku efektivního vyučování.

Co je na OSV podstatné pro učitele

- Některá témata OSV jsou důležitá pro většinu učitelů, protože prostupují a usnadňují naši každodenní práci. OSV pomáhá podporovat sebereflexi a sebeřízení žáků, usnadňuje dodržování pravidel chování během vyučování a zabývá se aktuálními problémy třídy.
- Práce s tématy OSV je velmi citlivá na vztah mezi učitelem a žákem. Zvláště důležité je, jakým způsobem se žáky hovoříme a jakým způsobem zajišťujeme dodržování pravidel chování ve třídě.
- Žáci, kteří cítí z naší strany nátlak a manipulaci, se přirozeně brání a nechtějí s námi aktivně spolupracovat na svém osobním rozvoji. Pokud se snažíme o OSV nevhodným způsobem, žáci nám to nedovolí. V horším případě můžeme svou snahou způsobit více škod než užitku.
- Pokročilejší formy OSV od nás vyžadují nejen talent, ale i dlouhodobé vzdělávání a výcvik (znalost témat OSV, trénink vlastních sociálních a seberegulačních dovedností, zkušenost s prožitkovými metodami vzdělávání).
- Učitelé¹, kteří prošli dlouhodobějším vzděláváním v OSV (150 a více hodin), uvádějí, že:

Vnímají pozitivní změny v chování svých žáků.	100 %
Zlepšili se v komunikaci se žáky.	90 %
Zlepšili se v komunikaci s rodiči.	81 %
Zlepšili se v práci třídního učitele.	84 %
Začali používat nové výukové metody.	86 %
Zlepšili se ve vedení reflexe se žáky.	90 %
Mají zájem dále se vzdělávat v OSV.	85 %
Vnímají přínos OSV pro svou vlastní osobnost.	100 %

¹ Jednalo se o skupinu 24 koordinátorů OSV vyškolených během našeho projektu Zavádění OSV do školních vzdělávacích programů – viz kapitola Projekt zavádění OSV do ŠVP.

Metodické principy OSV

Hlavním cílem OSV je rozvíjet praktické životní dovednosti. Zkušenosti z praxe ukazují, že žáci přijímají osobnostní a sociální výchovu od učitele pouze za jistých podmínek. Hovoříme o čtyřech metodických principech², které jsou pro OSV nezbytné.

Osobnostní a sociální výchova se daří, když je:

- Praktická
- Propojená se životem žáků
- Provázející
- Zacílená

OSV praktická

Dovednosti si nejlépe osvojujeme tím, že porozumíme jejich smyslu, zkusíme si je a opakovaně procvičujeme v reálných nebo modelových situacích. V OSV se žáci učí přímým tréninkem dovedností.

Příklady

- Žáci se učí bránit se manipulaci tím, že si v modelových situacích zkoušejí různé způsoby, jak lze na manipulaci reagovat.
- Žáci se učí formulovat pravidla chování ve třídě tím, že využijí své předchozí zkušenosti s jejich formulací na stmelovacím kurzu.
- Žáci se učí zlepšovat si svou paměť pro studium tím, že si vyzkoušejí několik mnemotechnických pomůcek (například uspořádání slov do smysluplného příběhu).

Bez reflexe není OSV účinná

Osvojení dovednosti velmi urychluje a zpřesňuje reflexe prožité zkušenosti (rozbor, zhodnocení, které si s pomocí učitele formuluje žák po aktivitě). Učitel napomáhá reflexi žáků zejména cíleným kladením dotazů nebo jinou technikou. Např. žáci o prožité zkušenosti diskutují v malých skupinkách a pak své myšlenky prezentují. Nebo svou zkušenost vyjádří výtvarnou technikou, po které se dále diskutuje apod.

Reflexe je neoddělitelnou součástí OSV. Bez reflektivního zhodnocení právě prožité zkušenosti nemá tato zkušenost svou plnou účinnost pro korekci žakových postojů a chování. Vhodné postupy reflexe, které účinně zapojí co nejvíce žáků najednou, můžeme snadno trénovat v praxi. Inspiraci nalezneme například v Zásobníku metod používaných v OSV (viz kapitola Metodiky OSV).

² Upraveno a rozšířeno dle Valenta, J. 2006. Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi. Kladno, AISIS, s. 44. ISBN 80-239-4908-X

Příklady otázek pro reflexi

- Jak se vám dařilo učit se pomocí mnemotechnických pomůcek? Které postupy vám spíše pomáhaly? Které vám přišly spíše neužitečné? Na jaký typ učiva by se podle vás jednotlivé postupy hodily? Kdy a kde to využijeme?
- Jak to Jirka udělal, že nás tak zaujal při svém referátu? Které jednotlivé prvky ve svém projevu použil? (v případě potřeby můžeme, zvláště zpočátku, žákům napovědět jeden či dva prvky, jako je oční kontakt s publikem, nadšení v hlase, úsměv, kladení otázek posluchačům apod.). Co udělal pro to, abychom si zapamatovali hlavní informace?
- Jaké chování vašich spolužáků se často vyskytuje u nás ve třídě a přitom je vám nepřijemné? Navrhněte, jaká pravidla by bylo užitečné dodržovat, abychom se ve třídě cítili lépe?
- Jaká pravidla by nám pomohla, abychom se mohli lépe soustředit na učení? Jakým konkrétním chováním se tato pravidla v naší třídě mohou projevat? Nebo jiná forma téže otázky: Co vše by dělal žák, který by se řídil našimi pravidly? Zapišme si pro inspiraci konkrétní výroky, které bychom mohli říkat nebo slyšet od druhých.
- Podle čeho bychom poznali, že pravidlo funguje? (Je možné si vzápětí zahrát krátké modelové situace, kde si to žáci vyzkoušejí. Na reflexi tak navazuje praxe, kterou je možno opět reflektovat).

OSV propojená se životem žáků

Chceme-li, aby si žáci z hodin OSV odnášeli maximum, musíme jim neustále vytvářet příležitost vztahovat si probíraná témata k vlastní osobnosti, k vlastní zkušenosti a k vlastním potřebám. Žákům proto umožňujeme pojmenovat si smysl a užitečnost rozvíjených dovedností pro svůj život (Kdy to použiji? K čemu mi to bude?) A to se netýká jen jednotlivých žáků, ale i celé třídy i s jejími aktuálními potřebami. V OSV se žáci neučí o „lidech obecně“, ale o sobě, o spolužácích a mezilidských vztazích ve třídě.

Příklady

- Umožňujeme žákům, aby si mohli vybrat z více témat OSV ta, která jsou pro ně důležitá a užitečná. Mohou si formulovat i vlastní témata.
- Pokud téma OSV přinášíme my, vyzýváme žáky k tomu, aby si vybavili osobní zkušenost s daným tématem OSV a aby si zformulovali, k čemu jim osobně bude dobré tématem se zabývat. Pokud žáci ve své většině nepovažují téma za (pro ně osobně) přínosné, můžeme pružně nabídnout téma jiné. Nebo stanovit téma na základě přání žáků.
- Umožňujeme žákům pojmenovávat a řešit jejich aktuální problémy, které jim přinesl společný život (například dnešní spor o to, kdo měl uklidit ve třídě).
- Každému žákovi dáme příležitost osobně si vyzkoušet danou aktivitu a procvičit si příslušnou dovednost.
- Každý žák má nezpochybňované právo prožít si aktivitu vlastním způsobem a hovořit o tom v reflexi.
- V reflexi zdůrazníme fázi, která se týká aplikace do života žáků. Například „Zatím jsme si řekli, jak jsme prožívali předchozí aktivitu, co se osvědčilo, co ne. Pojďme si nyní každý za sebe pojmenovat, co se bude hodit v budoucnu přímo vám, co sami použijete. A proč právě toto použijete, co vás na tom oslovilo.“
- Každý žák si z dané aktivity (zkušenosti) může odnést jiné závěry pro vlastní život.

OSV provázející

Úkolem učitele v OSV je vytvářet bezpečný prostor pro otevřenou komunikaci, experimentování s chováním, kvalitní reflexi a samostatné rozhodování žáků. Učitel při aplikaci postupů OSV dbá na to, aby nevstupoval do role „odborníka“ na to, co je pro žáky „dobré“ a „správné“, nebo „znalce“ nejlepšího možného řešení daného problému či situace („Takhle nemůžeš mluvit, musíš říci:“). OSV by pak nebyla provázející (průvodce ukazuje celou krajinu, nabízí široké výhledy), ale direktivní, mentorující (mentor předkládá jen to, co považuje za obecně vhodné a nutné stylem „Tohle musíte znát, takhle to vidět, toto dělat.“)

Vhodné a užitečné formy chování objevují a formulují sami žáci na základě přímých osobních zkušeností. Jedině tak můžeme dosáhnout toho, že žáci budou získané dovednosti používat samostatně a dobrovolně i mimo školu v běžném životě, a nikoli pouze pod naším dohledem. Zejména v této době takřka neomezeného přístupu k informacím žáci do svého uvažování a chování začleňují jen to, co si zkusili, zažili – a ono to fungovalo a jim se to líbilo.

Dodržovat „provázející“ přístup je pro mnoho z nás velmi náročný úkol. Často to znamená po mnohaleté úspěšné praxi opustit přesvědčení, že máme v ruce to, co je pro žáka dobré. Provázení znamená tázat se a vnímat, co druhý potřebuje právě teď. Ne vláčet ho za ruku cestami, které považujeme za nejlepší, nebo které se kdysi osvědčily nám. V řadě z nás to může dočasně vyvolat pocit nejistoty a prázdných rukou.

Provázející přístup nám nebrání, abychom pečlivě dbali například na dodržování základních pravidel chování a spolupráce ve skupině. Umět pracovat s pravidly ve skupině je náročné umění a je součástí provázejícího přístupu. Provázející přístup nevylučuje ojedinělé direktivní intervence učitele. Zvláště v krizových situacích („Dost! Přestaň házet papírky po třídě.“)

Po takovém zásahu ale může překvapivě brzy následovat komunikace, která žákům dává prostor pro sebereflexi a sebeřízení. Například: „Zastavil jsem naši práci. Co se tu dělo? Jaký to mělo na naši práci vliv? A co s tím uděláme, co navrhujete? Co budeme příště dělat úplně stejně a co bude lepší dělat jinak?“ V takovýchto případech vystupuje učitel jako dobrý rozhodčí fotbalového utkání. Má citlivě posoudit, kdy je cennější po faulu pokračovat ještě chvíli ve hře, aby neztratila celistvost. Nebo kdy zasáhnout okamžitě a danou událost podrobit společné reflexi.

Příklady provázejícího přístupu učitele

- Dáváme žákům prostor a neustále jej pro ně vytváříme. Nabízíme možnosti, nenařizujeme, ale pouze navrhujeme.
- Klademe otevřené otázky. Například „Jak probíhalo...? Jakým způsobem? Jak jste se cítili, když...? Co ...? Co dalšího chcete...? Co ještě? Co také? Co nejvíce? O čem ještě chcete...? Z jakého důvodu ano? Z jakého důvodu ne? Co tě vedlo k...? Z jakého důvodu jsi se rozhodl...? Kdo ještě? Kolik ještě? Kde jste cítili, zažili, viděli, měli...?“
- Necháme žáky často navrhovat, rozhodovat, zkoušet si, reflektovat...
- Často mluvíme až jako poslední a se svými návrhy přicházíme jako poslední.
- Poskytujeme žákům popisnou zpětnou vazbu na jejich chování (popis chování a jaké emoce v nás toto chování vyvolalo – viz lekce 8.4).

- Pokud žákům nabídneme hlasování, sami buď nehlasujeme, nebo náš hlas má stejnou hodnotu jako u kohokoli z žáků. Pokud hlasujeme, děláme to jako poslední, abychom žáky neovlivňovali. Nebojíme se v hlasování „prohrát“.
- Kdykoli to jde, neděláme nic za žáky - aneb škoda každého slova a činu, které místo žáků řekne (udělá) učitel.
- Pokud něco nedopadne podle našich představ, například když žáci zklamou naši důvěru, neužijeme tuto zkušenost k zavření situace („Tak takhle, vážení, už nikdy.“), ale k otevření, zužitkování („Bylo to nepříjemné, ale pojďme o tom mluvit.“)
- Nehodnotíme. Neříkáme tedy, co bylo dobře, co špatně. Kdo se vyjádřil hrubě, agresivně, nesmyslně, zmateně – nebo výborně, skvěle. Hodnotit znamená uplatňovat moc nad ostatními. Podporovat tím jejich bezmoc. Hodnotit znamená dodatečně upírat druhému svobodu jeho rozhodnutí („Nadrobili jste si to sami, tak teď si to pěkně sníte.“). Hodnotit znamená nerespektovat osobitost, ale prosazovat sílu. („Jednal jsi nemožně, takže se teď půjdeš omluvit, tvůj názor mě vůbec nezajímá.“) Hodnotit znamená zavírat možnosti. („Nezvládl jsi to. Chci, abys to říkal takhle, je to osvědčený způsob.“) Hodnotit znamená dávat něčemu hodnotu z pozice vyšší moci. („Jak tě tohle mohlo vůbec napadnout?“)
- Dodržujeme pravidla bezpečnosti v OSV (viz kapitola „Pravidla bezpečnosti v OSV“).

OSV zacílená

Osobnostní a sociální výchova je výchova ve škole, tj. záměrná činnost učitelů, která směřuje k přesným a konkrétním výchovným cílům. Obecná témata OSV dokáže zformulovat téměř každý (Sebepoznání, Komunikace, Spolupráce, Etické jednání). Formulace konkrétních a dosažitelných cílů v OSV nám však často činí velké problémy.

Obtíže s formulací cílů OSV jsou pochopitelné, protože vyžadují znalost jednotlivých témat i metod OSV. Vyžadují i schopnost přizpůsobovat témata konkrétním žákům, jejich potřebám a aktuálním vztahům ve třídě. Situace je o to náročnější, že OSV usiluje o provázející přístup (viz výše). Znamená to, že chceme, aby to byl nakonec konkrétní žák, kdo si zformuluje, vybere či upřesní konečný cíl, ke kterému chce dospět.

To ale nic nemění na tom, že si v OSV cíle stanovovat chceme. Některé cíle si můžeme formulovat sami podle tematických okruhů OSV. Jiné cíle můžeme určovat čistě na základě objednávky a potřeb žáků. Cíle jsou vždy oporou nejen pro nás, ale vytvářejí i rámec pro žáky, ve kterém si mohou svůj cíl více či méně „došít na míru“.

Z časového hlediska rozlišujeme v OSV dva typy cílů:

- 1. Krátkodobé cíle – obvykle trénink konkrétní *dovednosti*.**
- 2. Dlouhodobé cíle – obvykle změna v *jednání* nebo *postojích* žáků.**

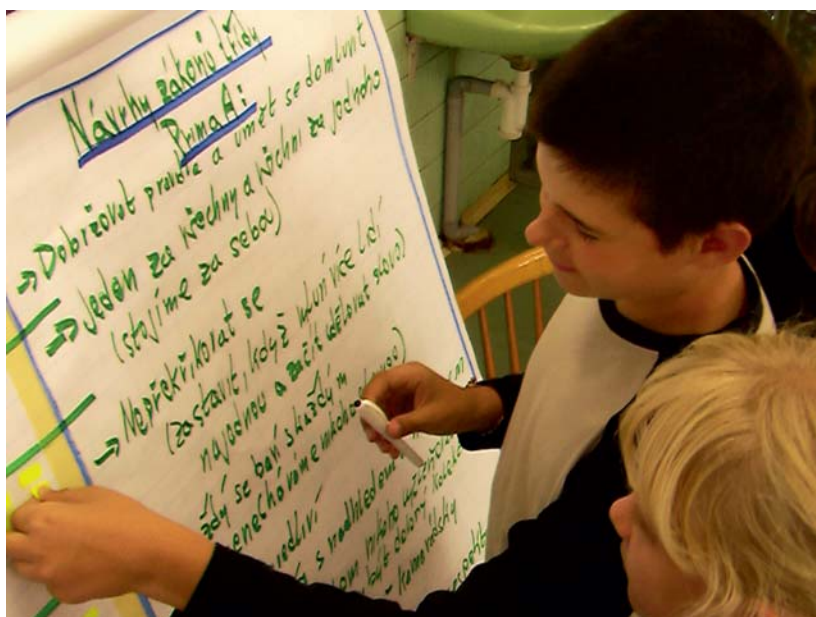
Příklady krátkodobých cílů OSV

- Žák si vyzkouší řešení modelového konfliktu a uvede, k jakým důsledkům jeho řešení vedlo, jak je s tímto řešením spokojen. Pojmenuje, co se pokusí přenést do vlastní praxe.
- Žák si vyzkouší tři relaxační postupy a popíše, jak mu vyhovovaly. Sdělí, zda by některý z těchto postupů chtěl cvičit dlouhodobě, případně si vytvoří vlastní „tréninkový plán“.
- Po stmelovacím kurzu si žáci společně zformulují základní pravidla chování ve třídě a seřadí je podle toho, za jak důležitá je považují. Poté v modelových situacích předvedou, jak se tato pravidla projevují v chování.

Příklady dlouhodobých cílů OSV

- Žák bude oslovovat své spolužáky křestním jménem nebo vyžádanou přezdívkou.
- Když se žákovi nelíbí chování spolužáka, nepoužije ponižující (agresivní) výrazy, ale zpětnou vazbu („Mám vztek, když mi místo Petře říkáš Petříčku.“)
- Žák pozná, kdy někdo ve skupině porušuje dohodnutá pravidla chování a upozorní na to neagresivním způsobem.

Více o problematice určování cílů v OSV naleznete v kapitolách Didaktický cyklus OSV a Očekávané výstupy OSV.

Čtyři cesty OSV k žákům

V praxi se nám nabízejí čtyři základní cesty, jak můžeme zprostředkovat témata OSV svým žákům³. Každá z nich si vyžaduje specifické znalosti, dovednosti, případně i vzdělání učitele.

Témata OSV svým žákům přinášíme:

1. Způsobem, jakým s nimi běžně komunikujeme a jednáme.
2. Způsobem, jakým využíváme spontánní neplánované situace k OSV.
3. Začleněním témat OSV do předmětu, který vyučujeme.
4. Prací s tématy OSV v samostatných časových blocích.

1. Způsob, jakým běžně komunikujeme a jednáme se žáky

Za základní podmínku OSV považujeme vztahově symetrickou (respektující, vstřícnou) komunikaci mezi učitelem a žákem. Jedná se o přístup, profesionální postoj, kterému není snadné se naučit, protože v naší společnosti není zažitý jako běžná norma. Inklinujeme ke vztahové asymetrii, chceme mít obvykle jasno, kdo má větší moc, pravomoc, titul – a zaujímáme (asymetrické) postavení nadřazenosti, nebo podřízenosti.

Vztahově symetrická (respektující) komunikace spočívá především v tom, že

- Sami se řídíme pravidly a principy, které požadujeme od žáků.
- Dokážeme rozpoznat ironii, manipulaci, nevyžádané dobré rady a další projevy nerespektující komunikace u druhých i u sebe.
- Během komunikace se žáky se dokážeme těchto prvků vyvarovat.
- Vytváříme prostor pro otevřenou komunikaci a samostatné rozhodování žáků všude tam, kde je to možné. Žáci mohou např. rozhodnout o obsahu části programového bloku OSV. Nikoliv však již o tom, zda se program bude realizovat. To již je rozhodnutí učitele, které činí z asymetrické pozice vyšší moci, dané větší odpovědností, než je odpovědnost žáků.
- Často používáme komunikační nástroje, jako jsou otevřené otázky, popisný jazyk, zpětná vazba, sebeotevření, nabídka, žádost apod.
- Důsledně se držíme provázejícího přístupu OSV (viz Metodické principy).

³Upraveno a rozšířeno dle Valenta, J. 2006. Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi. Kladno, AISIS, s. 57, ISBN 80-239-4908-X

Z výše uvedeného plyne, že učitel nevystačí pouze se symetrickou pozicí (vhodnou během aktivit se žáky). Situačně zaujímá i asymetrickou pozici nadřazené autority, rozhoduje, co se bude dít, zda a kdy se to bude dít, hodnotí programové celky, uděluje sankce při bezohledném porušování pravidel, apod., chová se tedy jako rodič v dobře fungující rodině.

Do 1. cesty OSV k žákům patří i další charakteristiky našeho jednání, kterými vyjadřujeme svůj vztah k žákům. Například to, jak žákům umožňujeme podílet se na rozhodování ve skupině a jak spravedlivě se žáky jednáme.

2. Způsob, jak využíváme spontánní neplánované situace k OSV

Každý den ve škole přináší mnoho neplánovaných situací, které mají silný potenciál pro osobnostní rozvoj a sociální učení žáků. Může to být porušování dohodnutých pravidel ze strany žáků, „vyrušování v hodině“, konflikt žáků, kterého jsme svědky, ale třeba i únava a nepozornost žáků. Mnohé situace se nepravdělně opakují a řešíme je „tisíckrát“. Když se nám podaří vhodně je uchopit, máme šanci, že svým žákům darujeme „lekci“ OSV. V opačném případě nám hrozí, že se snížíme k výchovně neúčinné ignoraci, zastrasování či příliš rychlé sankci.

Příklady

- Aničko, pojďme si připomenout pravidla naší třídy. Co máme dohodnuto o braní věcí druhým? Aha. Ty jsi teď Vendule schovala penál za skřín. Ráda bych, abys to napрави-la tak, jak jsme se dohodli. Souhlasíš?
- Říkáš, že se ti Milan posmíval, a tak jsi ho praštil. Hm. Jak jinak bys to mohl udělat, když o tobě někdo říká věci, které se ti nelíbí? Co konkrétně bys mohl říci? Můžeš to Milanovi říci teď, až se vrátíme do třídy?
- Aha, naším problémem je, jak zařídit, abychom během týdne získali chybějící články do našeho třídního časopisu? Pojďme využít to, co jsme se naučili v brainstormingu. Jak bychom tedy mohli postupovat? Co uděláme jako první a co jako druhé?
- Někteří z vás na mě působí hodně unaveně. Vždyť je také šestá vyučovací hodina. Jest-li chcete, naučíme se teď cvičení, které nám pomůže trochu se probudit a soustředit se na výuku. Můžeme to potom používat i sami doma, když nám už učení nepůjde „do hlavy“.

3. Začlenění témat OSV do předmětu, který vyučujeme

Všechny vyučovací předměty nám umožňují pracovat s tématy OSV. Pro většinu z nás je to navíc nejschůdnější cesta, jak se OSV věnovat.

Existují dva hlavní způsoby, jak začlenit OSV do svého předmětu:

1. Používáním metodami vyučování (v jakémkoli předmětu).
2. Realizací témat OSV, která jsou obsažená v očekávaných výstupech vzdělávacích oborů v RVP.

Příklad k prvnímu způsobu

- Metody kooperativního vyučování.
- Hraní rolí.
- Brainstorming.
- Myšlenková mapa.
- Reflexe.
- Více viz kapitola Zásobník metod používaných v OSV.

Příklady ke druhému způsobu

- Sebepoznávání (Výchova k občanství).
- Aktivní naslouchání (Český jazyk a literatura).
- Respekt mezi chlapci a dívkami (Člověk a jeho svět).
- Spolupráce při pobytu v přírodě (Tělesná výchova).
- Asertivní komunikace (Výchova ke zdraví).
- Matematizace reálných problémů žáků nebo jejich postojů (Matematika a její aplikace).

Přípravy na vyučování

Mnoho konkrétních příkladů obou cest naleznete v přípravách na vyučování, které vytvořili učitelé během našeho projektu. Více viz kapitola Přípravy na vyučování OSV v předmětech.

4. Práce s tématy OSV v samostatných časových blocích

Práce s tématy OSV v běžných předmětech nám dává mnoho příležitostí, ale i mnoho limitů. Často jsme omezováni pětáctyřiceti minutami. Navíc hlavním obsahem vyučování většinou zůstává odborné učivo daného oboru.

Některým tématům OSV (zvláště těm nejdůležitějším) se můžeme věnovat v samostatných časových blocích, které nám umožní kvalitnější a intenzivnější práci. Ve škole se nám nabízí hned několik osvědčených forem:

- Pravidelné třídnické hodiny.
- Školní prožitkové kurzy.
- Projektové vyučování.
- Samostatný předmět OSV.
- Volitelné semináře a kroužky.

Příklady

- Třídnické hodiny každý týden v úterý od 8 hodin, od 3. do 9. ročníku.
- Stmelovací výjezdový kurz na začátku 6. třídy, 3 až 5 dnů.
- Dvoudenní kurz „Jak se učit efektivně“, 8. ročník.
- Projekt „Jak se chová kamarád“, 3. ročník.
- Projekt „Připravujeme školní výlet pro naši třídu“, kterýkoli ročník.
- OSV jako samostatný předmět, 7. a 8. ročník.
- Volitelný seminář „Komunikace a mezilidské vztahy“, 8. a 9. ročník.

Didaktický cyklus OSV: C-M-I-A-R-E

Pokud si chceme připravit vyučování, ve kterém budeme pracovat s tématy OSV, doporučujeme postupovat podle didaktického cyklu C-M-I-A-R-E. Podstatou tohoto přístupu je to, že při plánování jakékoli práce s tématy OSV začínáme formulací naprosto konkrétního cíle **C**. Teprve na základě tohoto cíle volíme metody **M**, zadáváme instrukci **I**, pozorujeme, co se děje během akce žáků **A**, vedeme reflexi **R** a v evaluaci **E** zjišťujeme, jak se nám stanoveného cíle podařilo dosáhnout.

Tento didaktický cyklus důsledně používáme ve všech našich metodikách (Přípravy na vyučování, Lekce OSV, Kurzy OSV). Pokud cyklu dobře porozumíme, dokážeme s metodikami účinně zacházet v praxi.

Doporučení pro jednotlivé fáze cyklu C-M-I-A-R-E

Cíle

- Cíle stanovujeme naprosto konkrétně a popisně. Příklady uvádíme v kapitole Metodické principy OSV. Další příklady jsou v lekcích, kurzech a přípravách OSV.
- Cíle v OSV můžeme formulovat jako:
 - a) Zážitky (žáci zažijí situaci, kdy ..., reflektují získaný prožitek ...).
 - b) Znalosti (žáci sdílí své zkušenosti, názory, potřeby k tématu, naučí se nazpaměť ...).
 - c) Dovednosti (žáci si vyzkoušejí, procvičí, natrénují, vytvoří, předvedou, použijí ...).
 - d) Pravidla (žáci formulují, reflektují, dodržují pravidla ...).
 - e) Postoje (žáci vyjádří, reflektují, posílí postoj ...).
- Za nejdůležitější považujeme cíle v oblasti dovedností.
- Při práci s cíli OSV se nám mnohokrát potvrdilo, že „méně znamená více“. Pro jednu vyučovací hodinu úplně stačí jeden konkrétní (detailní) cíl OSV. Příklad: Žáci v praktických modelových situacích porovnají různé přístupy k řešení konfliktu se spolužáky.

Metoda

- Pracujeme převážně s činnostními metodami vyučování, které umožňují praktické jednání žáků.
- Metodu vybíráme ve vztahu ke konkrétním cílům, nikoli naopak.
- Základní otázky při volbě metody jsou: „Zpřítomňuje tato metoda skutečně můj cíl?“ „Vede tato metoda co nejlépe a nejjednodušeji k cíli?“

Instrukce

- V úvodu instrukce používáme různé metody „zcitlivění“ žáků na cíl(e). Můžeme použít vhodnou otázku, krátkou scénku, příběh. Více viz Zásobník metod používaných v OSV.
- Ještě před první aktivitou se žáky dohodneme „provozní signály“:
 - a) Signál na ztišení hlasité skupiny (např. zvednutá ruka se zaťatou pěstí).
 - b) Signál začátku a konce aktivity (např. odpočítání, gong).
 - c) Signál, jakým žáci dávají najevo, že mají dotaz (např. zdvižená ruka).
- Osvědčuje se zavést pravidlo „Dotazy až po instrukci“. Jeho smyslem je předejít předčasným dotazům, které jsou záhy zodpovězeny v dalším průběhu instrukce.

- Chceme-li posílit zaměření pozornosti žáků na cíl, tj. na nějakou konkrétní dovednost, můžeme použít tzv. „očkování“. Během „očkování“ žáky vedeme k tomu, aby si předem upřesnili, jak se daná dovednost projevuje. Příklad: „Následující aktivita bude náročná zejména na dohodu ve skupině při plnění úkolu. Ve skupinách jsme různé úkoly plnili již mnohokrát. Pojďme dát dohromady dvě konkrétní věci, které pomáhají dohodě při skupinové práci. Mohou to být konkrétní věty, které říkáme, kdy se na něčem chceme dohodnout. (Odpovědi žáků učitel napíše na tabuli.) Po proběhnutí aktivity si popovídáme o tom, jak se nám dařilo tato doporučení používat, případně jaká další nás ještě napadla.“
- Pravidla aktivit sdělujeme stručně, jasně a srozumitelně. Jednotlivé instrukce od sebe zřetelně oddělujeme (např. číslováním). Předem promyslíme pořadí instrukcí.
- I u jednoduchých instrukcí se nám osvědčuje zapisovat je na tabuli. Složitější instrukce si předepíšeme na velké papíry, které postupně odhalujeme a komentujeme.
- Chceme-li zvýšit pravděpodobnost porozumění žáků naší instrukci, požádáme je, aby vlastními slovy převyprávěli zadání ještě před tím, než se pustí do činnosti.
- Zejména u náročnějších instrukcí se vyplácí „instrukce o instrukci“ hned v úvodu: „Teď budu asi 10 minut mluvit o pravidlech následující aktivity. Vždy po výkladu části pravidel vás poprosím o shrnutí, které si stručně napíšeme na tabuli. Prostor pro dotazy bude na konci.“
- Postup instruování aktivity může vypadat například takto:
 1. Provedeme zcitlivění. (Popíšeme bouřlivou hádku, kterou jsme zažili. Zeptáme se, „Kdy se nám může v životě hodit, když budeme umět řešit spory v klidu?“)
 2. Sdělíme cíl aktivity. (Budeme se učit nezvyšovat hlas, když s někým máme spor.)
 3. Sdělíme instrukci. (Popíšeme téma a pravidla modelového sporu. Sdělíme, že žáci budou hrát scénky všichni najednou ve dvojicích.)
 4. Vyzveme žáky k položení upřesňujících dotazů. (Zeptají se třeba na délku scének.)
 5. Požádáme žáky, aby vlastními slovy popsali cíl a pravidla aktivity. (Zjistíme, že polovina žáků přeslechla, že scénky budou hrát všichni dohromady ve dvojicích.)
 6. Provedeme „očkování“. (Necháme žáky sdělit jejich vlastní doporučení pro klidné řešení sporu - např. „Na začátku se zeptám, co si druhý přeje, a nechám ho domluvit.“)
 7. Odstartujeme aktivitu.

Akce

- Naším hlavním úkolem během aktivit žáků je získat co nejvíce materiálu pro reflexi. Proto se snažíme pozorovat, co se děje.
- Osvědčilo se nám psát si co nejpřesnější poznámky o chování žáků. Píšeme si zcela konkrétní věty, které od žáků slyšíme (deskriptivní poznámky bez interpretací a hodnocení).
- Získané poznámky používáme v reflexi převážně jako ukázky dobré praxe: „Líbilo se mi, jak Jana šla za Míšou a řekla jí, že se může zapojit do jejich skupinky.“
- Pokud nechceme narušit důvěru žáků, nesmíme získané poznámky použít jako důkaz pro hledání konkrétního „viníka“. Smyslem je bavit se o tom, jaké důsledky může podobná věta nebo podobný čin mít, nikoli pátrat po tom, kdo danou větu vyslovil. Příklad: „Pět minut po začátku jsem slyšel, jak někdo říká: „Já vůbec nevím, co mám dělat. Co teda mám dělat?“, a nikdo tomu člověku neodpověděl. Jaký to má důsledek na práci celé skupiny? Co můžeme udělat, když něco podobného slyšíme? Co konkrétně bychom mohli říci?“

Reflexe

- Cílem reflexe je usnadnit, usměrnit a prohloubit učení žáků.
- Reflexi vždy vedeme ke stanoveným cílům.
- Reflexe probíhá nejčastěji tak, že žákům klademe otevřené otázky.
- Často volíme takové postupy reflexe, které umožní zapojení všech žáků najednou (např. škály, dotazníky, rozhovory ve skupinách).
- Další praktická doporučení pro práci s reflexí uvádíme v Zásobníku metod OSV.

Evaluace

- Smyslem evaluace je zhodnotit, do jaké míry jsme dosáhli stanoveného cíle. Velmi hodnotným ziskem společné evaluace může také být nečekané zjištění, co dalšího, neplánovaného aktivita přinesla v oblasti zážitků, nápadů, nových otevřených otázek. Součástí evaluace může být i odpověď na otázku, co bychom měli příště udělat stejně (jinak), abychom cíle dosáhli.
- Můžeme používat různé formy dotazníků, škál, nedokončených vět nebo testových modelových situací.
- Evaluaci si může sám pro sebe udělat učitel, nebo ji mohou provést žáci (pak bude většinou i objektivnější).
- Důležité je zohlednit fakt, že v OSV často hodnotíme dosahování cílů na úrovni dovedností. Dovednosti se projevují především v praktických činnostech.
- Evaluace v oblasti dovedností se nejlépe provádí formou praktické zkoušky. Například:
 - a) Formou hraní rolí.
 - b) Dlouhodobým pozorováním a zaznamenáváním projevů dané dovednosti u žáků v reálných situacích ve škole.
 - c) Sebepozorováním žáků, během kterého žáci zaznamenávají projevy dané dovednosti ve svém životě. V konkrétních situacích, výrocích a skutečích.
- Ani v OSV nezapomínáme na hodnocení cílů na úrovni znalostí. Zjišťujeme především znalostní předpoklady rozvíjených dovedností a postojů. Například znalost různých strategií pro zvládání mezilidských konfliktů, postupy některých technik (brainstorming, myšlenková mapa, relaxační postupy), znalost projevů a důsledků šikany apod.

Metodiky OSV

Během dvouletého projektu „Zavádění OSV do školních vzdělávacích programů“ jsme vytvořili metodické příručky, které učitelům pomáhají přemýšlet o tématech OSV a pracovat s tématy OSV v praxi.

Naše texty utvářejí systém, který se skládá z deseti částí. Celému systému říkáme **Stavebnice OSV**, protože si z něj může každá škola „poskládat“ vlastní cestu k OSV podle podmínek školy a svých priorit.

Všechny metodiky byly vyzkoušeny ve školní praxi.

Části Stavebnice OSV

1. **Jak na osobnostní a sociální výchovu.**
2. **Očekávané výstupy OSV.**
3. **Lekce OSV.**
4. **Přípravy na vyučování.**
5. **Kurzy OSV pro žáky.**
6. **Metody OSV.**
7. **Zásady bezpečnosti v OSV.**
8. **Evaluační v OSV.**
9. **Ostatní metodiky.**
10. **DVD s příklady dobré praxe.**

Doplňěk Stavebnice OSV

Internetová knihovna odborné literatury.

Obsah jednotlivých částí Stavebnice

1. **Jak na OSV** je příručka, kterou právě studujete. Považujeme ji za důležitý úvod k ostatním metodikám (základní principy OSV, přehled všech metodik).
2. **Očekávané výstupy OSV.** Jedná se o seznam 55 schopností a dovedností, které můžeme rozvíjet v OSV. Školy si z nich mohou vybrat priority, které chtějí u svých žáků rozvíjet především a jejichž dosahování budou také ověřovat.
3. **Lekce OSV.** Ke každému očekávanému výstupu OSV bude vypracována lekce OSV. Zatím máme lekce vypracované k těm očekávaným výstupům, o které měly školy největší zájem. V lekci je podrobně popsáno, v čem daná osobnostní, sociální nebo morální schopnost spočívá a jak je možno ji rozvíjet ve školních podmínkách. Součástí každé lekce jsou podrobné cíle a aktivity použitelné ve výuce.
4. **Databáze příprav na vyučování** v září 2007 obsahuje kolem **150 příprav**. Jedná se o praktické ukázky propojení učiva vzdělávacích oborů (běžných předmětů) s tématy OSV. Autory příprav jsou učitelé z našich partnerských škol a naši lektori.

-
5. **Manuály školních prožitkových kurzů OSV** obsahují podrobný popis vícedenních bloků, které se věnují výhradně tématům OSV. Do konce roku 2007 zpracujeme 10 kurzů: Třídnické hodiny, Adaptační soustředění, Rozvoj studijních dovedností, Duševní hygiena, Prevence závislostí, Prevence šikany. Některé kurzy mají variantu pro I. a II. stupeň ZŠ. V srpnu 2007 jsme dokončili prvních 8 kurzů.
 6. **Zásobník metod používaných v OSV.** V příručce naleznete metody, které OSV často používá a které jsou dobře použitelné ve výuce. Například: Zcitlivění na témata OSV, Reflexe, Hraní rolí, Brainstorming, Myšlenková mapa, Řeka a další.
 7. **Zásady psychické bezpečnosti v OSV** popisují základní pravidla, která musíme v OSV dodržovat, pokud chceme, aby naše výuka byla psychicky bezpečná. Učí nás pracovat s tématy OSV ohleduplně a citlivě. Připravují nás i na řešení některých náročnějších situací, které nás mohou v OSV potkat.
 8. Metodika **evaluace a autoevaluace v OSV** pomáhá učitelům samostatně hodnotit, jak skutečně probíhá proces osobnostní a sociální výchovy na škole, a jaké má výsledky. Naleznete zde tzv. indikátory OSV, tj. popisy chování učitele a žáků, podle kterých můžeme usuzovat, zda ve výuce probíhá OSV nebo nikoli.
 9. V části nazvané **Ostatní metodiky** naleznete texty, které se nám nepodařilo jinde zařadit. Tuto část Stavebnice vyplníme až koncem roku 2007.
 10. Poslední částí Stavebnice OSV je soubor didaktických **DVD**. Jedná se o **příklady dobré praxe OSV**. Natočili jsme je přímo ve vyučování u těch učitelů, kteří absolvovali naše kurzy. Natáčeli jsme rovněž u našich lektorů během pilotáže kurzů OSV pro žáky.

Doplňkem Stavebnice je veřejná **internetová knihovna odborné literatury** s blízkým vztahem k OSV. Zde budeme postupně uveřejňovat diplomové práce, výzkumné zprávy a další texty, které nám poskytnou autoři z řad odborné veřejnosti. Pokud mezi takové autory patříte, budeme rádi, když Vaši práci budeme moci nabídnout ostatním. Během září 2007 zde například uveřejníme diplomovou práci Martiny Pavlíkové věnovanou možnostem zážitkové pedagogiky na I. stupni ZŠ.

Očekávané výstupy OSV

Jaké schopnosti a dovednosti žáků můžeme v OSV rozvíjet? Co by měl umět žák opouštějící školu v deváté třídě?

Očekávané výstupy nabízejí seznam těchto schopností a dovedností uspořádaných do 11 tematických okruhů OSV.

Očekávané výstupy pomáhají škole formulovat prioritní výchovné cíle v OSV. Všechny partnerské školy, které se zúčastnily našeho projektu, si z očekávaných výstupů OSV vybraly 2 až 3 celoškolské priority, které jsou závazné pro celý učitelský sbor. Na tomto výběru se vždy podíleli všichni učitelé na škole. V ideálním případě by mohli být k této volbě přizváni i rodiče a žáci.

Existuje několik důvodů, proč je užitečné, aby si škola zvolila prioritní cíle v OSV:

- Pro školy je náročné naplňovat hned všechny cíle OSV najednou. Volba priorit slouží k tomu, abychom věděli, kde začít.
- OSV vyžaduje společný a systematický postup všech učitelů.
- Lépe se nám plní ty cíle, které si sami pro vlastní školu stanovíme.
- U žáků můžeme rozvíjet pouze ty dovednosti, které sami dobře ovládáme a kterým rozumíme. Rozhodnutí o tom „Co budeme u žáků rozvíjet?“ je často současně odpovědí na otázku „V čem se bude vzdělávat náš učitelský sbor?“
- Když si stanovíme cíle, můžeme průběžně zjišťovat, jak se nám je daří naplňovat (proces autoevaluace). Zvolené prioritní cíle snadno zapracujeme do autoevaluačního plánu školy.

Očekávané výstupy OSV

1. Rozvoj schopnosti poznávání

- 1.1 Žák používá postupy zlepšující vlastní soustředění.
- 1.2 Žák rozvíjí smyslové poznávání a cit pro rytmus.
- 1.3 Žák používá postupy efektivního učení a plánuje své učení.

2. Sebepoznání a sebepojetí

- 2.1 Žák poznává svou osobnost (temperament, motivaci, schopnosti).
- 2.2 Žák poznává svůj vztah ke druhým lidem.
- 2.3 Žák poznává a rozvíjí vztah k sobě samému (identitu, sebeúctu, sebedůvěru, sebepřijetí).

3. Seberegulace a sebeorganizace

- 3.1 Žák rozeznává ve svém životě projevy a užitečnost vůle.
- 3.2 Žák vědomě pracuje se svými emocemi.
- 3.3 Žák zvládá vlastní agresivitu (s ohledem na sebe i na své okolí).
- 3.4 Žák zvládá trému.
- 3.5 Žák překonává sklony a návyky, které mu komplikují život.
- 3.6 Žák uplatňuje vůli při pohybových činnostech.
- 3.7 Žák plánuje svůj čas.
- 3.8 Žák uskutečňuje své životní cíle.

4. Psychohygienu

- 4.1 Žák rozeznává nežádoucí stres ve svém životě a odstraňuje příslušné stresory.
- 4.2 Žák provádí relaxační a aktivizační cvičení.
- 4.3 Žák nachází radost v těle, pohybu, pobytu v přírodě a zdravé životosprávě.
- 4.4 Žák poskytne a vyhledá pomoc při osobních problémech.

5. Kreativita

- 5.1 Žák používá základní kreativní postupy.
- 5.2 Žák tvořivě řeší mezilidské situace.

6. Poznávání lidí

- 6.1 Žák zná podstatné informace o svých spolužácích a umí s nimi ohleduplně zacházet.
- 6.2 Žák popisuje odlišnosti spolužáků ve třídě a formuluje výhody (přínosy) těchto odlišností.
- 6.3 Žák identifikuje zdroje chyb v poznávání lidí a jejich vliv na svůj život.

7. Mezilidské vztahy

- 7.1 Žák formuluje a respektuje základní pravidla chování ve třídě a ve škole.
- 7.2 Žák projevuje chování podporující dobré mezilidské vztahy (žádá, děkuje, daruje, slaví ..).
- 7.3 Žák prožívá se svými spolužáky situace blízkosti, důvěry a sdílení.
- 7.4 Žák prožívá se svými spolužáky radost ze společného zvládnutí náročných situací.

- 7.5 Žák projevuje respekt k základním lidským právům svých spolužáků.
- 7.6 Žák projevuje respekt ke spolužákům opačného pohlaví (chlapci x dívky).
- 7.7 Žák s respektem komunikuje se spolužáky o svém postoji k lásce, něžnostem a sexualitě.

8. Komunikace

- 8.1 Žák rozlišuje projevy respektující a nerespektující komunikace.
- 8.2 Žák dodržuje pravidla efektivního rozhovoru.
- 8.3 Žák kultivovaně projevuje a prosazuje své názory, potřeby a práva (s porozuměním používá vybrané asertivní postupy).
- 8.4 Žák kultivovaně projevuje, co se mu líbí a co se mu nelíbí na chování druhého člověka (poskytuje druhému zpětnou vazbu).
- 8.5 Žák odmítá manipulaci.
- 8.6 Žák kultivovaně zvládá konflikty.
- 8.7 Žák ovládá techniku řeči.
- 8.8 Žák komunikuje věcně správně (stručně, jasně, zřetelně, popisným jazykem).
- 8.9 Žák vědomě pracuje s neverbální komunikací.
- 8.10 Žák poutavě prezentuje.
- 8.11 Žák moderuje skupinovou diskusi.

9. Kooperace a kompetice

- 9.1 Žák dodržuje efektivní postup práce v týmu.
- 9.2 Žák podporuje týmovou atmosféru.
- 9.3 Žák zvládá nepříjemné a neefektivní chování členů týmu.
- 9.4 Žák zvládá situace soutěže a konkurence.

10. Řešení problémů a rozhodovací dovednosti

- 10.1 Žák projevuje pozitivní postoj k řešení problémů, přijímá problémy jako výzvu.
- 10.2 Žák používá techniky efektivního řešení problémů.
- 10.3 Žák ve složitých situacích zvažuje své priority, na základě kterých se rozhoduje.

11. Hodnoty, postoje, praktická etika

- 11.1 Žák reflektuje hodnoty (osobní žebříček hodnot, hodnoty druhých lidí).
- 11.2 Žák rozpoznává projevy a užitečnost etických jevů ve vlastním životě (odpovědnost, spravedlnost, odvaha ...).
- 11.3 Žák pečuje o věci, rostliny, zvířata, lidi.
- 11.4 Žák odmítá šikanu (rozpoznává projevy, pojmenovává je a brání jim).
- 11.5 Žák odmítá závislosti (rozpoznává projevy, pojmenovává je a brání jim).
- 11.6 Žák identifikuje, které reálné problémy si zaslouhují jeho angažovanost, a tyto problémy řeší.
- 11.7 Žák se zodpovědně rozhoduje a jedná v eticky náročných situacích všedního dne.

Lekce OSV

Ke každému očekávanému výstupu patří jedna lekce OSV. Jedná se o příručku, o kterou se učitelé mohou opřít, když se snaží rozvíjet vybranou osobnostní, sociální nebo etickou schopnost (dovednost) ve výuce.

Například očekávaný výstup 5.1 zní „Žák používá základní kreativní postupy“. To zní slibně. Co je to ale kreativita? Jaké kreativní postupy si žáci mohou osvojovat? Jaké aktivity můžeme používat ve vyučování? Jak můžeme zjistit, co si žáci z lekce odnášejí?

Odpověď na tyto otázky nalezneme v lekci OSV, která má stejné číslo jako daný očekávaný výstup (5.1). Název lekce je přeformulován tak, aby mu rozuměli i žáci. V našem případě je plný název lekce *5.1 Tvořivě řešíme praktické situace*.

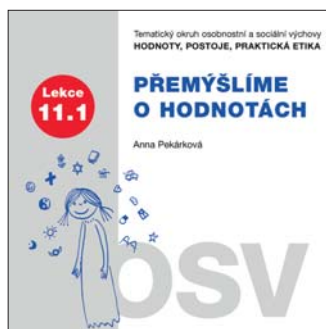
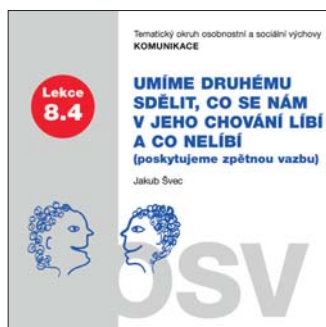
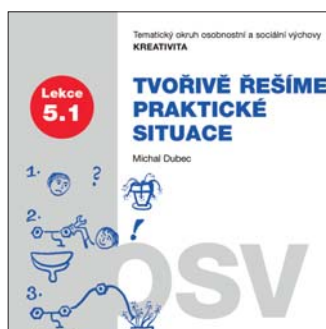
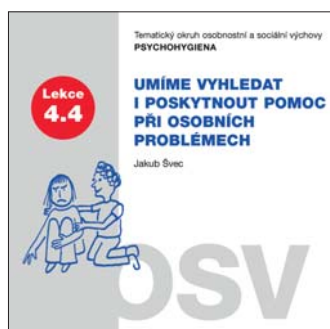
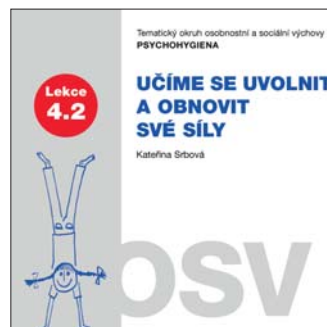
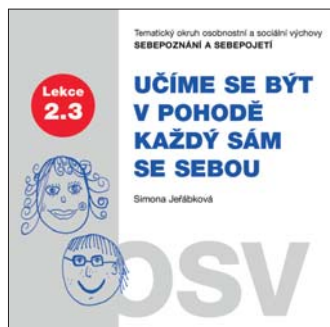
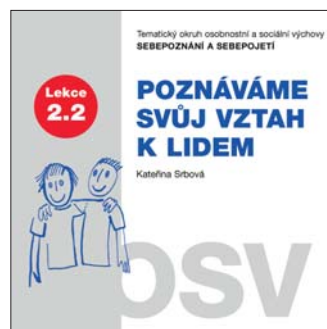
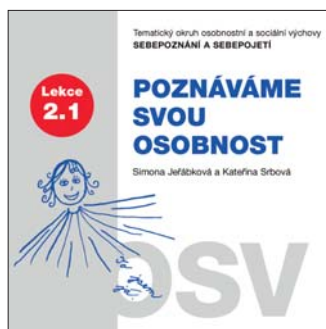
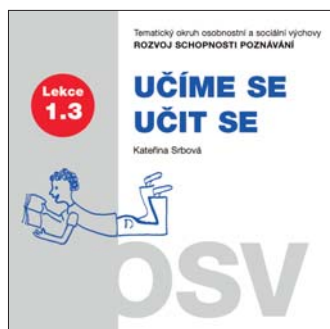
Lekce OSV jsou vytvořeny jako *průřezové*. Znamená to, že nejsou rozpracovány pro konkrétní ročník nebo předmět. Rozhodnutí o tom, která témata a které cíle bude škola realizovat v jakém ročníku nebo předmětu, zůstává vždy na konkrétní škole. Lekci lze realizovat průběžně napříč předměty díky spolupráci celého učitelského sboru. Navíc může být obohacena dalšími nápady a zkušenostmi učitelů z dané školy.

Lekce mohou být samozřejmě používány i ve výuce, která se věnuje výhradně tématům OSV. Například v třídnických hodinách, v hodině OSV jako samostatného předmětu, v rámci výjezdního kurzu OSV pro žáky apod.

V době uzávěrky této příručky byly dokončeny ty lekce, které si naše partnerské školy nejčastěji vybíraly za své celoškolské priority. Další lekce budou postupně uveřejňovány na internetu. Předpokládáme rovněž průběžné aktualizace již vytvořených lekcí.

Lekce OSV dokončené v srpnu 2007

Lekce 1.3	Učíme se učit se.
Lekce 2.1	Poznáváme svou osobnost.
Lekce 2.2	Poznáváme svůj vztah k lidem.
Lekce 2.3	Učíme se být v pohodě každý sám se sebou.
Lekce 3.3	Učíme se zvládat vlastní agresivitu.
Lekce 4.2	Učíme se uvolnit a obnovit své síly.
Lekce 4.4	Umíme vyhledat i poskytnout pomoc při osobních problémech
Lekce 5.1	Tvořivě řešíme praktické situace.
Lekce 5.2	Tvořivě řešíme mezilidské situace.
Lekce 7.1	Poznáváme, určujeme a dodržujeme základní pravidla chování ve třídě a ve škole.
Lekce 8.4	Umíme druhému sdělit, co se nám v jeho chování líbí a co nelíbí (poskytujeme zpětnou vazbu).
Lekce 8.5	Odmítáme manipulaci.
Lekce 9.4	Ovládáme umění soutěžit.
Lekce 11.1	Přemýšlíme o hodnotách.
Lekce 11.7	Rozhodujeme se zodpovědně a jednáme eticky.

Do konce roku 2007 dokončíme tyto lekce a zveřejníme je na internetu

Lekce 4.3 Jak zdravě žít a mít z toho radost.

Lekce 8.10 Poutavě prezentujeme.

Obsah některých nevypracovaných lekcí je částečně zapracován do kurzů OSV. Týká se to především lekcí

Lekce 11.4 Kurz prevence šikany.

Lekce 11.5 Kurz prevence závislostí.

Lekce 6.1, 7.3, 7.4, 9.1, 9.2, 9.3, 10.1 Adaptační kurzy.

Přípravy na vyučování OSV v předmětech

Jak se věnovat tématům OSV během výuky v předmětu, který běžně vyučují? Například v češtině, fyzice, dějepisu? Inspiraci můžete nalézt v přípravách na vyučování, které vytvořili a v praxi vyzkoušeli absolventi našich kurzů i naši lektoři.

V každé přípravě nalezneme jak odborné *oborové téma*, tak i *tematický okruh OSV* a *cíl OSV*. Důležitou součástí příprav jsou *otázky pro reflexi témat OSV se žáky*.

Do konce července bylo vytvořeno *kolem 150 příprav*, které budou na našich internetových stránkách průběžně doplňovány.

Ukázky názvů příprav, které jsou Vám k dispozici

Manipulace. Český jazyk a literatura. OSV: Komunikace.

Dvoupřvkové sloučeniny. Chemie. OSV: Rozvoj schopnosti poznávání.

Loutky nálad. Výtvarná výchova. OSV: Sebepoznání a sebezpojetí.

Co všechno víme o koni? Člověk a příroda. OSV: Mezilidské vztahy.

Měření účinnosti. Fyzika. OSV: Řešení problémů a rozhodovací dovednosti.

Písemná práce z matematiky. Matematika a její aplikace. OSV: Rozvoj schopnosti poznávání.

Hudební nástroje z přírody. Hudební výchova. OSV: Kooperace a kompetice

Dopis. Cizí jazyk (anglický). OSV: Hodnoty, postoje, praktická etika

Průšvihy českých dějin. Dějepis. OSV: Řešení problémů a rozhodovací dovednosti

a mnoho dalších ...

	
Příprava na vyučování s cíli osobnostní a sociální výchovy (typ B)	
Téma oborové	Tabulkový editor – vytváření grafů, práce s listy
Vzdělávací obor	Informační a komunikační technologie
Ročník	8. ročník - tercie
Časový rozsah	2 vyučovací hodiny
Hlavní oborové cíle (tj. cíle vázané na očekávaný výstup vzdělávacího oboru a na odborné učivo oboru)	1. Žák se naučí pracovat s listy v tabulkovém editoru. 2. Žák si procvičí práci s tabulkou, vytváření vzorců a grafů.
Téma OSV	Využívání času
Tematický okruh OSV	Seberegulace a sebeorganizace
Číslo blízké lekce OSV	3.7
Hlavní cíle OSV, které chceme během vyučování naplnit.	Žák si uvědomí, jak využívá svůj čas a jak je spokojen s využíváním svého volného času. (1. vyučovací hodina) Žák si zformuluje jednu konkrétní změnu, kterou by chtěl ve využívání svého času udělat nebo co by (v případě, že je s využíváním svého času spokojen) chtěl zachovat. (2. vyučovací hodina)
Stručný popis plánovaného vyučování (nejvýše třemi větami).	Žáci vyplní připravené tabulky s údaji o využívání času, údaje seřadí podle délky času, vytvoří kruhové diagramy. Potom vytvoří tabulku o využívání svého volného času a k ní sloupkový diagram. Průběžně reflektují spokojenost s využíváním času a přání změny.
Základní otázky pro reflexi se žáky (pouze k cílům OSV).	Jak jste spokojeni s využíváním svého času? (prostorová škála) Co byste chtěli po této aktivitě v organizaci svého času změnit? (realizují dokončování věty) Co pro vás znamená pojem promarněný čas? Co pro vás znamená pojem kvalitně strávený čas? Vydělejte, jak moc jste odhodláni změnu nebo udržení stavu realizovat. (škála)
Autor přípravy, škola	Pavla Pernicová, Gymnázium, Špitálská 2, Praha 9

Podrobná příprava na vyučování	
Pomůcky • Příloha 1: Zadání práce pro žáky na první vyučovací hodinu • Příloha 2: Zadání práce pro žáky na druhou vyučovací hodinu • Příloha 3: opis souboru <i>kolik_hodin_tydne.xls</i> • Soubor: <i>200příloha.xls</i> • dva velké archy papíru	
Návržnost: Je vhodné oznámit téma "Využívání času" v předchozí hodině, aby se žáci nad tématem mohli zamyslet.	
První vyučovací hodina	
Oznámení tématu a oborového cíle vyučování (1 minuta) Učitel oznámí téma vyučování Využívání času a prostředek, kterým budeme toto téma zpracovávat a to je tabulkový procesor (EXCEL).	
Výklad – práce s listy, zopakování tvoření vzorců (9 minut) Učitel vyzkouší pojem list, změní základní operace s listy, připomene vytváření vzorců a vkládání funkcí. Výklad provádí na prázdném nebo dříve vytvořeném souboru.	
Zcitlivění žáků na téma „Využívání času“, oznámení cíle OSV (5 minut) Dnes se budeme bavit o něčem, s čím se setkáváme denně, čím stále žijeme a to je využívání času. K čemu nám to může být, že se budeme tímto tématem zabývat? (Mělo by zaznít, že si uvědomíme, jak s časem nakládáme.) Učitel napíše na tabuli UVĚDOMIT SI: Rozmísťte se zde v prostoru podle toho, jak moc jste spokojeni s využíváním svého času. (Učitel specifikuje, například) U okna budou ti, kteří jsou velmi spokojeni a nechtějí nic změnit, u dveří ti, co nejsou spokojeni vůbec a mezi nimi ostatní podle míry své spokojenosti. Uvědomte si, že mluvíme o spokojenosti ne o smíření se se situací. Učitel vyzve několik žáků v krajních polohách, aby svou polohu komentovali.	
Zadání samostatné práce (5 minut) Učitel rozdělí práci na první vyučovací hodinu (Příloha 1), společně s žáky zadání přečte a okomentuje. Žáci si současně prohlíží jednotlivé listy souboru, který si podle zadání zkopírovali na svůj disk. V jednotlivých listech souboru jsou připraveny tabulky. Budete je dále upravovat tak, aby údaje odpovídaly vaší situaci. Některé činnosti se dají dělat současně, některé ne. V listu základní najdete činnosti, které se dají dělat současně, například poslouchat hudbu a pracovat. V dalších dvou listech jsou činnosti, které k sobě patří tak, že tvoří dohromady jeden celek - 100 % (tedy takové, které současně neděláte). Proto k nim můžete vytvořit kruhové diagramy. Po vyplnění druhé a třetí tabulky se zamyslete a dopište nedokončené věty, které máte uvedené v zadání. Následně dá učitel prostor na dotazy a vyzve žáky ke stručnému zopakování zadání. Napíše na tabuli časový limit.	
Práce podle zadání (25 minut) Žáci vyplní připravené tabulky s údaji o trávení času, údaje seřadí podle délky času, vytvoří kruhové diagramy. Mezi prací na jednotlivých tabulkách budou doplňovat	

Kurzy OSV pro žáky

Školní prožitkové kurzy OSV umožňují učitelům i žákům intenzivně se věnovat nejdůležitějším tématům OSV. Každá škola si sama vybírá, která témata a které kurzy považuje za nejdůležitější.

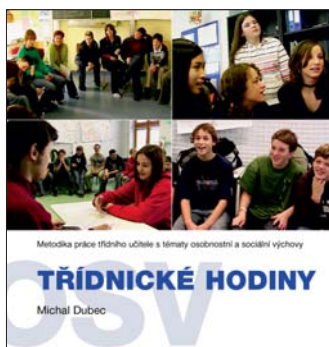
Narozdíl od lekcí jsou kurzy OSV určeny pro konkrétní věkové období žáků.

Všechny kurzy jsou vícedenní. Některé jsou výjezdové, jiné můžeme realizovat v budově školy. Některé kurzy je možno rozdělit do tříhodinových až hodinových bloků, po kterých následuje běžná výuka. Jiné kurzy vyžadují celodenní práci.

Všechny kurzy byly opakovaně realizovány (pilotovány) se školními třídami.

Seznam metodik kurzů dokončených do července 2007

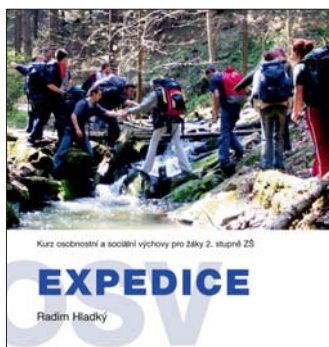
- Třídnické hodiny.
- Adaptační (stmelovací) soustředění pro 1. třídu.
- Adaptační (stmelovací) soustředění pro 6. třídu a primu.
- Jak se učit efektivně. 2. stupeň ZŠ.
- Vyjadřujeme své pocity, abychom se cítili lépe. 1. stupeň ZŠ.
- Jak si zdravým způsobem zlepšit náladu a být svěží. 2. stupeň ZŠ.
- Jak se bránit drogám a předcházet závislostem. 2. stupeň ZŠ.
- Jak zlepšit vztahy v naší třídě (prevence šikany). 2. stupeň ZŠ.

Do prosince 2007 budou dokončeny ještě kurzy

- Expedice. 2. stupeň ZŠ.
- Rozvoj učebních dovedností. 1. stupeň ZŠ.

Zásobník metod používaných v OSV

Osobnostní a sociální výchova používá mnoho činnostních metod. Většinu z nich nalezneme v Lekcích a Kurzech OSV.

Přesto jsme vytvořili ještě samostatnou metodickou příručku, která obsahuje vybrané metody OSV, které můžeme často používat v běžné předmětové výuce nebo v třídnických hodinách. Text nazýváme „Zásobník metod používaných v OSV“.

V srpnu 2007 Zásobník obsahoval následující kapitoly a metody (50 stran textu).

Jednotlivé metody	Stručná charakteristika
Zcitlivění na téma a cíl	Žáci si propojí učivo se svými dosavadními zkušenostmi. Získají chuť zabývat se daným tématem a rozvíjet konkrétní dovednost.
Reflexe	Žáci zpracují svoji zkušenost tím, že ji pojmenují, případně z ní vyvodí závěry pro svoji další činnost a pro svůj život.
Hraní rolí	Žáci si zkoušejí různé způsoby chování v řadě modelových situací.
Úkolové situace 1. Kooperativní úkoly 2. Úkoly s překážkou, nebo handicapem	Žáci aktivně řeší úkoly náročné na vybrané osobnostní, sociální či morální schopnosti a dovednosti.
Myšlenková mapa 1. „klasické provedení“ 2. s použitím lístečků	Žáci si znázorní (uspořádají) myšlenky a poznatky k nějakému tématu.
Brainstorming	Žáci dají dohromady co nejvíce nápadů na řešení nějakého problému, a potom si z nich vyberou.
Řeka	Žáci diskutují o svých myšlenkách a postojích k vybranému tématu. Postupně zformulují společná stanoviska, která vyhovují všem (dojdou ke konsensu).
Burza vzájemné pomoci	Žáci žádají druhé o pomoc. Současně nabízejí pomoc ostatním podle aktuální poptávky.
Volné psaní	Žáci si vybaví souvislosti mezi probíraným tématem a svou zkušeností, nebo vyjádří svůj názor na nějaké téma, popř. shrnou svými slovy, co se dozvěděli nového.
Myslím si, že ano, myslím si, že ne	Žáci diskutují o svých zcela odlišných stanoviscích k vybraným problémům. Přitom nepopírají, jak se na věci dívají ostatní.
Divadlo fórum	Žáci si formou improvizovaného divadla vyzkoušejí řešení problematických situací, do kterých se dostávají.
Literatura	Přehled použité a doporučené literatury.

Pravidla psychické bezpečnosti v OSV

V osobnostní a sociální výchově se zabýváme tématy, ke kterým mají žáci i učitelé blízký emoční vztah. Tato témata se nás doslova osobně dotýkají. Pokud svým žákům nechceme ublížit, musíme důsledně dodržovat základní pravidla psychické bezpečnosti.

V této kapitole nehovoříme o tom, jak společně se žáky vytvářet pravidla chování ve třídě, která potom vyvěsíme na zeď (tím se zabývá lekce OSV 7.1). Zde popisujeme spíše pravidla, za která ručí učitel, který chce bezpečně pracovat s tématy OSV.

K osvojení těchto pravidel pomáhá, když si je prožijeme sami na sobě, např. během vlastního vzdělávání v OSV. Pracovat s takovými pravidly se může většina z nás naučit.

Vytvořit ve třídě atmosféru bezpečí, ve které je možno sdílet osobnostní, sociální a morální témata, může trvat několik měsíců i déle. Většinou se tato pravidla postupně stávají přirozenou součástí školního klimatu. Žáci jsou potom schopni je uplatňovat i samostatně. Může to představovat velký přínos pro jejich další osobní a profesní život.

Pokud bychom se však my sami během práce s tématy OSV necítili dobře, nebo pokud se nám dlouhodobé fungování pravidel bezpečnosti nepodaří v konkrétní skupině zajistit, neměli bychom se do OSV vůbec pouštět.

Základní pravidla psychické bezpečnosti v OSV

1. Předem žáky seznámíme s nejdůležitějšími pravidly psychické bezpečnosti.
 - 1.1 Žák má právo neúčastnit se konkrétní aktivity (tzv. pravidlo STOP).
 - 1.2 Učitel má právo kdykoli zastavit aktivitu (např. z důvodu bezpečnosti).
 - 1.3 Respektujeme právo na soukromí, o omezeních informujeme předem.
2. Jasně strukturujeme aktivity žáků.
3. Vytváříme co nejvíce prostoru pro žáky.
4. Přemýšlíme o rizicích předem a zohledňujeme je v instrukci.
5. Podporujeme a povzbuzujeme žáky, aby projevovali i akceptovali různé názory.
6. Při probírání citlivých témat vedeme diskusi na obecnější (méně osobní) úrovni.
7. Ošetřujeme emočně vypjaté situace.
8. Používáme zpětnou vazbu.
9. V případě potřeby operativně zavádíme další pravidla.
10. Vzděláváme se v OSV. Pouštíme se jen do těch témat, na která jsme připraveni.

Podrobněji k některým zásadám bezpečnosti

1. Předem žáky seznámíme s nejdůležitějšími pravidly psychické bezpečnosti

1.1 Žák má právo neúčastnit se konkrétní aktivity (tzv. pravidlo STOP).

- Při OSV zavedeme a průběžně připomínáme pravidlo dobrovolnosti, neboli pravidlo STOP. Toto pravidlo znamená, že se kdokoli může rozhodnout neúčastnit se určité aktivity nebo z ní v jejím průběhu vystoupit se slovy „Využívám pravidlo STOP.“ Smyslem tohoto pravidla je, aby žáci vstupovali do aktivit dobrovolně a aby se aktivně sami rozhodovali, jaká aktivita je jim příliš nepříjemná nebo nad jejich síly.
- V případě, že žák využije pravidlo STOP, stává se na danou aktivitu pozorovatelem. Pokud chce, může se potom se svými postřehy zapojit do reflexe. Pravidlo STOP se samozřejmě vztahuje i na diskusní aktivity a na reflexi aktivit. Nikdo není nucen na něco odpovídat. Při OSV nesmíme pro účast na aktivitách používat nátlak.
- Rozhodnutí neúčastnit se proto respektujeme a nevyžadujeme po žákovi vysvětlení. Žáka můžeme ocenit za odvahu využít pravidlo STOP. Reagujeme jen krátce, rychle, se samozřejmostí a klidem, tak aby se žákovo STOP nestalo zbytečnou „událostí.“

1.2 Učitel má právo kdykoli zastavit aktivitu.

- Žákům vysvětlíme a připomínáme pravidlo, že učitel má právo kdykoli zastavit jakoukoli aktivitu nebo reflexi, a to především z bezpečnostních důvodů. Jedná se např. o situace, kdy žáci vymyslí a chystají se realizovat postup, který je fyzicky nebezpečný. Nebo když při reflexi žáci začnou hovořit o spolužákovi způsobem, který by pro něj mohl být zraňující. Nebo když někdo porušuje třídní pravidla a řád školy.
- U některých aktivit je vhodné toto pravidlo připomenout předem. Ještě lepší je, když se nám podaří se žáky procvičit dovednosti, které sníží riziko zastavení aktivity na minimum: „Během následující aktivity je nutné, abychom každý mluvil za sebe (za „já“). Znamená to, že například místo „ta košile je hnusná“ můžeme říci „ta košile se mi nelíbí“. Pokud by někdo toto pravidlo porušil, musel bych aktivitu přerušit a požádat ho, aby větu přeformuloval. Pokud by se to opakovalo, musel bych vhodnou formulací říci já, nebo i aktivitu ukončit.“

1.3 Respektujeme právo na soukromí, o omezeních informujeme předem.

- **Každý i sám rozhoduje, co komu řekne a co ne.** Znamená to především, že si každý žák sám rozhoduje, o čem chce hovořit veřejně, o čem chce hovořit pouze se spolužáky, o čem pouze s učitelem a o čem nechce hovořit vůbec. Kdokoli má právo bez dalšího vysvětlování říci: „K tomu se nechci vyjadřovat.“
- **Bereme se vážně.** Žáky upozorníme na to, že budeme společně komunikovat tak, abychom se navzájem brali vážně. Znamená to, že se nevysmíváme, neironizujeme, nenálepkuje a nikoho nenutíme do věcí, které nechce dělat. Pokud se takové věci stanou, budeme je řešit. Při prvním výskytu takového chování v hodinách se nám osvědčilo používat zpětnou vazbu – viz. Lekce OSV 8.4. Příklad: „Nelíbilo se mi, když jsi o Markétě řekl, že je líná. A můžeme navázat: Očekával bych spíše, že jí řekneš, co by sis přál, aby dělala. Na to Markéta může reagovat. Na označení „líná“ jen těžko.“
- **Výsledky některých aktivit si každý bude moci nechat pro sebe nebo si sám rozhodne, zda je bude s ostatními sdílet.** Tuto skutečnost žákům zopakujeme před každou aktivi-

■ tou, které se to týká. Součástí respektu k soukromí žáků je i to, že žáky předem informujeme, jak se bude nakládat s materiály, které vytvoří (texty, kresby ...). Příklad: Při metodě volného psaní předem oznámíme žákům, že jejich výtvar bude jejich soukromým majetkem. Nikdo (ani učitel) si výsledek nesmí číst, pokud mu to autor nedovolí. Žáci si podle své volby vzájemně předčítají pasáže, které napsali a které chtějí druhým přečíst. Nikoho nenutíme, aby ze svého volného psaní předčítal.

- Pokud chceme uvést aktivitu, jejíž výsledky bychom chtěli sdílet ve třídě, **předem na to žáky upozorníme**. Pokud na konci této aktivity někdo nechce výsledky své práce sdílet, respektujeme jeho přání a nevyvíjíme žádný nátlak.
- Pokud chceme zveřejnit některé informace z programu (například anonymní zpracování evaluačních dotazníků, fotografie z programu, podepsané výtvary žáků), vysvětlíme žákům smysl této činnosti a **požádáme je o souhlas**. Bez souhlasu zásadně nic neprezentujeme.
- Upozorníme žáky na to, že my jakožto učitelé máme v některých případech **oznamovací povinnost** danou zákonem nebo školním řádem: „Já jako učitel mám ze zákona povinnost sdělovat některé informace vašim rodičům (řediteli školy, oddělení péče o dítě a policii). Jedná se zejména o váš zdravotní stav, prospěch, docházku, porušení zákona, užívání drog, týrání a zneužívání v rodině (lze upravit podle probíraného tématu)“. Toto upozornění je vhodné učinit jindy než na začátku určité aktivity, kdy zní velmi hrozivě, a některé žáky zmate, utlumí jejich ochotu k sebevyjádření.
- Obecně se nám osvědčuje respektovat soukromí žáků co nejvíce. Toho si žáci velmi váží. Nutná omezení, pokud o nich žáci vědí dopředu, obvykle přijímají bez problémů.

2. Jasně strukturujeme aktivity žáků

- Na začátku zarámujeme celou činnost tím, že vysvětlíme, co se bude dít, proč se budeme aktivitě věnovat, co nám to přinese, jaký to má smysl.
- Připomeneme pravidlo dobrovolnosti a další relevantní pravidla.
- Zmíníme, v čem může být aktivita obtížná. Lze doporučit jen zcela krátkou formulaci. Například věta: „Je to hra, kde o sobě druhým můžeme hodně říci, pokud budeme chtít.“ sdělí vlastně totéž, jako hrozivě přímočaré: „Bude to možná náročné na vaši schopnost otevřít se druhým.“
- Necháme prostor pro dotazy.
- Vyzveme žáky k parafrázování instrukce (požádáme je, aby popsali svůj úkol vlastními slovy).
- Sledujeme průběh aktivity. Je-li to třeba, aktivitu přerušíme a připomeneme pravidla nebo provedeme krátkou reflexi toho, co se stalo.

3. Vytváříme co nejvíce prostoru pro žáky

- Od začátku až do konce programu žákům aktivně vytváříme „prostor“, ve kterém mohou sdílet svá očekávání, svá přání, své názory. Jednotlivé příspěvky můžeme zapisovat na flipchart nebo velký papír, samozřejmě bez označení autora.
- Tam, kde to lze, vycházíme žákům vstříc a připravujeme program podle toho, co je zajímá, co je trápí a co by se rádi naučili.
- Obecně dáváme žákům co nejvíce příležitostí procvičovat si dovednosti v praktických situacích.
- Zjišťujeme také, jak žákům vyhovuje forma nebo metoda, kterou pracujeme, a jsme připraveni ji změnit. (Příklad: „Jak vám vyhovuje způsob, jakým pracujeme? Chcete zkusit jiný způsob, třeba méně mluvit a místo toho kreslit?“)

4. Přemýšlíme o rizicích předem a zohledňujeme je v instrukci

- Předem přemýšlíme nad tím, jaká rizika skrývá program, který jsme naplánovali. K jednotlivým problémům si promyslíme, jak bychom jim mohli předejít a jak bychom na ně mohli zareagovat.
- Pokud víme, že daná aktivita v sobě obsahuje konkrétní rizika, upozorníme na to žáky předem. Například: „Následující aktivita je náročná na to, jakým způsobem reagujeme, když někdo v našem týmu udělá chybu. Ještě než se do toho pustíme, pojďme dát dohromady nápady, jak reagovat na chyby druhých tak, aby jim to nebylo nepříjemné.“ Praktické nápady pak můžeme zapsat na flipchart a viditelně je mít k dispozici při provádění aktivity. Během aktivity můžeme na základě reakcí žáků zapsané náměty ještě doplnit.

5. Podporujeme a povzbuzujeme žáky, aby projevovali i akceptovali různé názory

- Předem зарámuujeme potenciálně rizikovou diskusi tím, že oznámíme, že v následující aktivitě se mohou vyskytnout věci, na které budeme mít odlišné názory. Zdůrazníme, že naším cílem je vyzkoušet si, jak dokážeme přijímat druhé lidi i s tím, že se od nás liší a že mají odlišné názory než my.
- Ve vhodných chvílích pronášíme výroky typu: „O těchto věcech si každý myslí něco jiného. To je normální. Nyní se můžeme vyjádřit, jak to vnímá každý z nás.“ „V této oblasti neexistuje dobře a špatně.“ „Můžeme říci druhým, že s jejich názory nesouhlasíme a jak na nás působí. Ale jejich názory jim nebereme. Každý má právo na svůj názor.“

6. Při probírání citlivých témat vedeme diskusi na obecnější (méně osobní) úrovni

- Někdy se v reflexi ptáme: „Co asi lidi ve vašem věku nejvíc mrzí (štve) na tom, když... („Když se jim někdo posmívá?“ nebo „Když se jejich rodiče hádají?“) Neptáme se přímo, co se stalo žákům, ale hovoříme o „lidech v jejich věku“. Dále pokračujeme konstruktivním směrem: „Co se proti tomu dá dělat? Co by nám v takové situaci mohlo pomoci?“

7. Ošetřujeme emočně vypjaté situace

Pokud se někdo cítí nepříjemně, je zúzkostnělý, smutný, naštvaný nebo se rozpláče, můžeme:

- Na chvíli aktivitu zastavit. Během této pauzy dáme najevo, že jsme si všimli, že se něco děje. Můžeme se zeptat, co se děje a co žák právě teď potřebuje. Můžeme se zeptat, zda chce teď hovořit. Můžeme žákovi také nabídnout, aby na chvíli opustil skupinu a vrátil se zpět, až bude připraven.
- Může být užitečné sdělit, že je v pořádku, když dáváme najevo, jak se cítíme. Někdy je vhodné vyjádřit žákovi podporu např. tím, že chápeme, že ho něco naštvalo apod. Respektujeme i to, že se chce pouze uklidnit, a nechce to vůbec řešit.
- Pokud se žák rozpláče, můžeme říci, že se někdy člověku chce brečet, zvláště, když se ho něco dotkne. Žákovu emoci ani pláč nepopíráme. Po částečném odeznění emoce se můžeme žáka zeptat, zda nám chce říci, proč plakal, nebo zda si to chce nechat pro sebe. Pokud bylo evidentní, co pláč žáka způsobilo (například nevybíravá poznámka spolužáka), můžeme aktivitu ihned přerušit, případně ukončit. To, zda aktivitu ukončí-

me, rozhodujeme podle reakcí žáků (včetně toho, který plakal). Často se stává, že žák po pláči chce pokračovat v aktivitě, a to i přes to, že mu připomeneme pravidlo STOP. Respektujeme to. Žák si tím řekl o to, co mu nejlépe pomůže.

- Se žákem můžeme chvíli pracovat individuálně mimo skupinu (pokud skupina může pracovat sama). Můžeme se zeptat, co se děje. Můžeme nabídnout krátký rozhovor nebo setkání po vyučování.
- V případech různých nedorozumění mezi žáky můžeme žákům nabídnout pomoc při řešení sporu (nabídneme roli moderátora rozhovoru). Podmínkou však je, že před tím dáme žákům čas na to, aby v nich odezněly intenzivní emoce. Pokud s tím žáci souhlasí, necháme je postupně vyjádřit důvody svého rozčilení. Při tomto vyjadřování vedeme obě strany ke konkrétnímu popisu chování, které v nich emoce vyvolalo. Teprve potom využijeme toho, že žáci často dokáží zformulovat návrh, co by se příště dalo dělat jinak, aby k takovému problému nedošlo. Žáky vedeme otázkami k popisu toho, jak by měl vypadat cílový stav a co pro to mohou obě strany dělat. Při moderování tedy nehledáme viníky, ale způsob řešení.

8. Používáme zpětnou vazbu

Nepříjemné pocity můžeme vyjádřit tak, že co nejkonkrétněji popíšeme, jaké žákovské chování se nás dotýká, a pojmenujeme pocit, který to v nás vyvolává. Tento způsob reakce na chování druhého považujeme za nejúčinnější zpětnou vazbu pro žáky. Pokud se podaří, představuje velmi účinný model k nápodobě.

Příklad: „Mám strach, když se houpeš na židli.“ „Mrzí mě, že jsi nepřinesla domácí úkol.“

Přednost ale dáváme pozitivním zpětným vazbám:

Příklad: „Mám radost, že jsme během této aktivity všichni mluvili za sebe.“

Problematické zpětné vazby se věnuje lekce OSV 8.4.

V komunikaci se důsledně vyhýbáme snižující (vztahově asymetrické) komunikaci a nepoužíváme neúčinné náhražky zpětné vazby:

- Hodnocení: („Jsi nezodpovědný, nespolehlivý, labilní, lenoch, zrádce ...“)
- Ironii („To ses pěkně předvedl.“ „Dneska ses ale vymódil.“)
- Věštění („Ty mi to děláš schválně.“ „Vy jste určitě opisovali.“),
- Nevyžádané dobré rady („Měl by ses víc učit.“ „Vnímej trochu lidi kolem sebe.“)
- Další formy agrese („Od tebe jsem ani nic jiného nečekal.“ „Běž do háje.“).

9. V případě potřeby operativně zavádíme další pravidla

V naší praxi nejčastěji zavádíme tato dodatečná pravidla:

- **Oslovujeme se tak, jak chceme být oslovováni, tj. křestním jménem nebo vyžádanou přezdívkou.** Zásadní vliv na vztahy ve třídě má způsob, jakým se žáci oslovují. Většinou žáků vyhovuje křestní jméno, či vyžádaná přezdívka.
- **Mluvíme sami za sebe („Já-výroky“), bez nálepek nebo hodnocení.** Mluvení za sebe vnímáme jako velmi podstatný komunikační návyk, který je základem efektivní komunikace. Tento návyk je užitečné podporovat nejen při reagování na chyby, ale obecně při jakékoli komunikaci. „Já výroky“ rovněž podstatně snižují riziko konfliktů. Když hovoříme za sebe, dáváme tím najevo, co my sami chceme, potřebujeme, o co žádáme, co navrhujeme, apod. Tím omezujeme manipulativní dopad svých výroků. Můžeme

řící, že v „Já-výrocích“ se neschováváme za objektivní výroky a dáváme najevo, že uznáváme, že náš názor je jen jedním z mnoha.

Příklady:

- Já si o tom myslím něco jiného. (Místo hodnocení: „Ty tomu nerozumíš.“)
- Chtěla bych, abychom si neskákali do řeči. (Místo nálepky: „Jste nevychovaní.“)
- Považuji za spravedlivé, když se rozdělíme takto... Co myslíte vy? (Místo: „Spravedlivé by bylo, abychom se rozdělili takto.“)
- Jedním z druhů „Já-výroků“ jsou i zpětné vazby popsané výše.
- Operativně se žáky zavádíme pravidlo „Když se nás dotkne chování spolužáků, použijeme zpětnou vazbu.“

Práci s pravidly chování ve třídě se podrobněji věnujeme v Lekci OSV 7.1 .

10. Vzděláváme se v OSV. Pouštíme se jen do těch témat, na která jsme připraveni

Pravidelně se vzděláváme v OSV. Účastnická zkušenost s postupy OSV je důležitým předpokladem pro aplikaci OSV ve třídě. Se žáky se nepouštíme do něčeho, o čem víme, že to neumíme, nebo z čeho máme strach. Otevíráme pouze ta témata, na která jsme se připravili.

Evaluace v OSV

Jak můžeme poznat, zda během vyučování skutečně probíhá proces OSV? A co si žáci odnášejí z našich lekcí OSV?

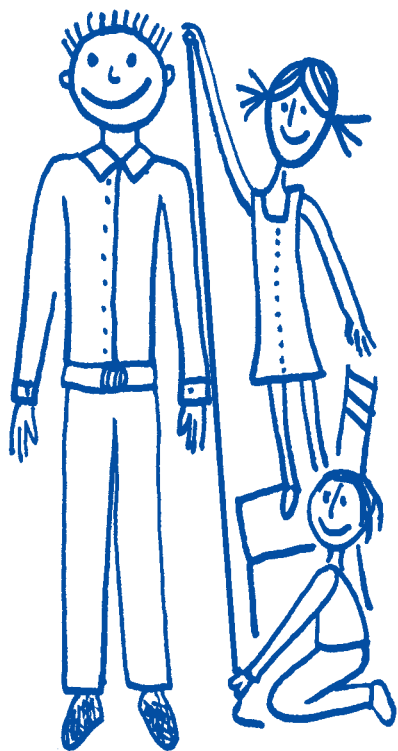
Metodika autoevaluace v OSV nám pomáhá zjišťovat, jak se nám daří uskutečňovat OSV v praxi, a zda dosahujeme výchovných cílů, které jsme si stanovili.

Základním předpokladem k tomu, abychom mohli autoevaluaci provádět, je to, že si vůbec nějaké cíle v OSV stanovíme. Prvním krokem na našich partnerských školách byl výběr prioritních očekávaných výstupů OSV (viz příslušná kapitola).

Očekávaný výstup (např. *Žák odmítá šikanu*) je však velmi dlouhodobým cílem. Je to obecnější schopnost, která se skládá z dílčích dovedností a postojů. Cesta k nim vede přes trénink a zážitky, které ve škole můžeme navodit. Tyto dílčí dovednosti, jejich trénink a příslušné zážitky teprve můžeme považovat za dílčí cíle OSV, které můžeme použít při plánování vyučování. Podrobné cíle k jednotlivým očekávaným výstupům proto nalezneme až v Lekcích OSV nebo Kurzech OSV.

Abychom mohli hodnotit dosahování cílů, musíme si je nejdříve strategicky naplánovat do svého školního vzdělávacího programu. Naše partnerské školy své prioritní cíle rozpracovaly do jednotlivých vzdělávacích období. Cíle můžeme rozpracovat i podrobněji – například do jednotlivých ročníků, kurzů a vyučovacích hodin.

Metodika autoevaluace je rozpracována v následujících dokumentech:

1. Autoevaluace OSV v ŠVP
2. Doporučená strategie pro uvádění témat OSV od 1. do 9. ročníku
3. Kapitoly Evaluace v jednotlivých lekcích OSV
4. Práce s klimatem třídy a školy z hlediska OSV
5. Indikátory OSV

Poslední z těchto dokumentů (Indikátory OSV) Vám představíme na následujících stránkách, protože je může snadno používat každý učitel při přípravě a hodnocení vlastního vyučování.

Metodiku Evaluace (1. vydání) dokončíme do konce roku 2007 a zveřejníme ji na internetu.

Indikátory osobnostní a sociální výchovy

Indikátory OSV popisují jednání učitele nebo žáků, podle kterého můžeme posuzovat, zda ve výuce probíhá proces OSV. Indikátory byly vytvořeny jako *samostatná pomůcka pro učitele a supervizory*. V indikátorech proto nalezneme některé příklady podobné těm, které jsme již uvedli, ale i mnoho dalších. Opakování jsme se nemohli vyhnout, protože se jedná o samostatný text nezávislý na příručce „Jak na OSV“. Indikátory v sobě obsahují i některé prvky ze Zásad psychické bezpečnosti. Je to jedna z mála metodik, které zde citujeme v plném rozsahu.

Všechny indikátory pomáhají výuce OSV. Mnoho z nich navíc popisuje jednání vedoucí k účinné a smysluplné výuce obecně. Indikátory jsme odpozorovali v praxi. Vytvořili jsme dvě verze: A. Zkrácené „Desatero OSV“, B. Kompletní verzi.

A. Zkrácená verze indikátorů OSV aneb Desatero OSV

Jednání učitele před vyučováním:

1. Učitel si zformuluje (napíše) hlavní cíl OSV, který bude chtít během vyučování naplnit. Obvykle se jedná o konkrétní schopnost nebo dovednost, kterou chceme u žáků během vyučování rozvíjet. Nebo o postoj, který chceme reflektovat či posílit. (Alternativa: Téma a cíl získá učitel od žáků.)

Jednání učitele na začátku vyučování:

2. Učitel od začátku vyučování „vysílá“ k žákům pozitivní vztahové signály (úsmev, přátelský výraz, komunikuje symetricky).
3. Učitel provede úvodní zcitlivění (naladění, motivaci, evokaci) na zvolené téma OSV. Např. otázkou, příběhem, scénkou, aktivitou.
4. Učitel zajistí, aby si žáci zformulovali osobní smysl (užitek) toho, že se budou daným tématem OSV zabývat.

Jednání žáků během vyučování:

5. Žáci si vyzkoušejí praktické jednání v situaci, která se týká daného tématu OSV (např. hrají modelovou situaci, scénku, pracují ve skupině, malují obrázek k tématu OSV...).
6. Žáci si zformulují vlastní odpověď na hlavní reflektující otázky položené učitelem.

Jednání učitele během reflexe:

7. Učitel během reflexe klade převážně otevřené otázky (např. „Co jsme si dnes procvičili?“ a nikoli „Procvičili jsme si něco?“)
8. Učitel nechává nejdříve odpovídat žáky na reflektující otázky. Sám sděluje svůj názor až jako poslední, nebo jej nesděluje vůbec, aby žáky neomezil v iniciativě nebo názorově neovlivnil svou autoritou.
9. Učitel používá více než jednu formu reflexe (například: verbální v kruhu, verbální ve skupinách, škály, grafické metody, scénky, dotazníky apod.) Přitom alespoň jedna z použitých forem reflexe umožňuje zapojení všech žáků najednou.

Jednání učitele na závěr vyučování:

10. Učitel se na závěr ptá žáků, co si z vyučování odnášejí (co objevili, co si procvičili, co se naučili nového, co pro ně bylo zajímavé, co je překvapilo.)

B. Kompletní verze indikátorů OSV

má v červenci 2007 celkem 39 položek. V praxi jsme mnohokrát zažili, že každý indikátor může mít zásadní vliv na průběh vyučování a na „plné vytěžení“ témat OSV.

Následující seznam indikátorů je zobecněním příkladů dobré praxe ve výuce osobnostní a sociální výchovy na školách. V žádném případě není úkolem učitele použít během jednoho vyučování všechny tyto prvky. Výčet můžete použít jako inspiraci při tvorbě hodiny a při sebereflexi.

Doporučujeme dlouhodobě si zkoušet různé prvky, objevovat jejich smysl a užitek, pracovat s nimi tvořivě.

Indikátory OSV (verze ze srpna 2007)

Jednání učitele před vyučováním:

- Učitel si zformuluje (napíše), jakým tématem OSV se bude během vyučování zabývat.
- Učitel si zformuluje (napíše) hlavní cíl OSV, který bude chtít během vyučování naplnit. Obvykle se jedná o konkrétní schopnost nebo dovednost, kterou chceme u žáků během vyučování rozvíjet. Nebo o postoj, který chceme reflektovat či posílit.
- Učitel si zformuluje (napíše) alespoň 3-5 hlavních reflektujících otázek, které odpovídají hlavnímu cíli OSV. Někdy lze otázky předem zapsat na tabuli a později s nimi pracovat veřejně.
- Alternativa: Učitel umožní žákům vybrat si nebo zformulovat si témata cíle (témata), o které mají žáci zájem. K těmto tématům a cílům vytvoří program.

Jednání učitele na začátku vyučování:

- Učitel od začátku vyučování „vysílá“ k žákům pozitivní vztahové signály (úsměv, přátelský výraz, komunikuje symetricky).
- Učitel od začátku řídí skupinu žáků tak, že se orientují v tom, co mají dělat (zadáva jasné instrukce, zapisuje instrukce na tabuli, nechává žáky parafrázovat instrukci...).
- Učitel pracuje s pravidly chování vztahově symetrickým způsobem (na začátku oznámí pravidla nebo připomene předem domluvená pravidla, upozorňuje na jejich porušování, poskytuje sociální zpětnou vazbu, nepoužívá sankce předčasně či bez předchozího upozornění...) Sám se cítí být dohodnutými pravidly vázán a zveřejní to před žáky. Dokáže přiznat, že porušil některé z pravidel (unikla mu např. předčasně poznámka, jaké je správné řešení problému).
- Učitel provede úvodní zcitlivění (naladění, motivaci, evokaci) na zvolené téma OSV. Např. otázkou, příběhem, scénkou.
- Učitel sdělí žákům, že vyučování má také konkrétní téma (cíle) OSV nebo jim umožní toto téma objevit a pojmenovat.
- Učitel zapíše téma (cíle) OSV na tabuli nebo na velký papír, aby jej viděli všichni žáci.
- Učitel zajistí, aby si žáci zformulovali osobní smysl (užitek) toho, že se budou daným tématem OSV zabývat.
- Učitel upozorní žáky na to, že on sám (případně žáci v roli pozorovatelů) bude během výuky pozorovat a psát si záznamy o tom, jak se jednotlivým lidem (skupinám) dařilo naplňovat stanovené cíle OSV. Upozorní žáky na to, že se tento zápis bude používat během závěrečné reflexe a že je žákům kdykoliv přístupný k nahlédnutí.

Jednání žáků během vyučování:

- Žáci si vyzkoušejí praktické jednání v situaci, která se týká daného tématu OSV (např. hrají scénku, modelovou hru, pracují ve skupině, malují obrázek k tématu OSV.)
- Žáci pozorují praktické jednání druhých lidí (spolužáků), které se týká tématu OSV, dokáží ho s větší či menší pomocí učitele podrobit reflexi, zhodnocení a umějí vyvodit praktické důsledky pro sebe.
- Žáci hovoří o minulých osobních zkušenostech s tématem OSV.
- Žáci pozorují rozhovor jiných členů skupiny o osobních minulých zkušenostech s tématem OSV, umějí ho reflektovat – vyjádřit, co v nich vyvolává, pojmenovat zásadní přínosy z projednávaných myšlenek.
- Žáci hodnotí prožívané aktivity jako zajímavé, motivující, přiměřené tématu OSV.
- Žáci si zformulují vlastní odpověď na hlavní reflektující otázky položené učitelem.

Jednání učitele v průběhu vyučování:

- Učitel reaguje na spontánně se objevující témata OSV, která přináší žáci nebo práce skupiny a uvádí je do vztahu s probíraným tématem OSV.
- Učitel nesleduje předem stanovený cíl OSV za každou cenu. Ve zdůvodněných případech opouští původně stanovený cíl a věnuje se aktuálním tématům OSV přinášným žáky.

Jednání učitele během reflexe:

- Učitel během reflexe klade převážně otevřené otázky namísto uzavřených (např. „Co jsme si procvičili?“ a ne „Procvičili jsme si něco?“; další možnosti viz Příklady provázejícího přístupu učitele.)
- Učitel vyzývá (povzbuzuje) žáky k vyjadřování rozdílných nápadů, názorů, postojů, pocitů ... a oceňuje, když se to žákům daří.
- Sdílené nápady, názory, postoje a pocity učitel předčasně nehodnotí.
- Učitel viditelně zapisuje sdílené nápady, názory, postoje, pocity a dále s nimi pracuje směrem k cíli OSV.
- Učitel během reflexe klade otázky zaměřené převážně na to, co žáci zažili „zde a nyní“, tj. přímo během aktivit ve vyučování.
- Učitel během ústní reflexe dává žákům dost času na zformulování odpovědi (10 i více vteřin).
- Učitel nechává nejdříve odpovídat žáky na reflektující otázky. Sám sděluje svůj názor (nebo odborný poznatek) až jako poslední, nebo jej nesděluje vůbec, aby žáky neomezil v iniciativě nebo názorově neovlivnil svou autoritou. I odborný názor nebo vlastní přesvědčení prezentuje jen jako možnost, aby nebyla snížena hodnota vlastního pohledu žáků.
- Učitel používá více než jednu formu reflexe. Například: verbální v kruhu, verbální ve skupinách, škály, grafické metody, scénky, dotazník apod. Přitom alespoň jedna z použitých forem reflexe umožňuje zapojení všech žáků najednou.
- Učitel klade reflektující otázky na úrovni Kolb 1: (Otázky na prožitek. Např. „Jaké pocity (dojmy) jsi prožíval/a během aktivity.“)
- Učitel klade reflektující otázky na úrovni Kolb 2: (Otázky popisující přesně, co se dělo – popis chování bez hodnocení, interpretací. Např. „Co se dělo na začátku, co později a co nakonec?“)
- Učitel klade reflektující otázky na úrovni Kolb 3: (Otázky zaměřené na zobecnění zkušenosti. Např. „Co z toho vyplývá? Co by se příště dalo udělat stejně, co jinak a jak? Co by se z toho dalo použít?“)

- Učitel klade reflektující otázky na úrovni Kolb 4: (Otázky zaměřené na přímou aplikaci do praxe (do vlastního života, do života skupiny). Např. „Co a proč z toho použiji? Kdy, kde, jak?“)
- Učitel během ústní reflexe žádá upřesňování obecných odpovědí (Např. upřesnění obecné odpovědi „Pomáhat si.“ až na úroveň popisu konkrétního chování: „Zeptat se, jestli někdo potřebuje právě teď pomoci.“ Žádá příklady konkrétních výroků, které tomu odpovídají. Např. „Potřebujete teď někdo s něčím pomoci?“)
- Učitel dokončuje závěrečnou reflexi OSV před koncem hodiny (před „zvoněním“).

Jednání učitele na závěr vyučování:

- Učitel na závěr provádí společně se žáky evaluaci dosažení cílů OSV (pomocí otázek, dotazníků, škál, praktických činností..).
- Učitel se na závěr ptá žáků, jak jim vyhovovalo to, jak dnešní hodinu připravil a vedl. Žádá konkrétní odpovědi na to, co by on sám mohl příště připravit a dělat podobně a co jinak, případně jak. Tyto odpovědi, bez uvedení autorů, viditelně zapíše a dá jim tak váhu.

Jednání učitele po vyučování:

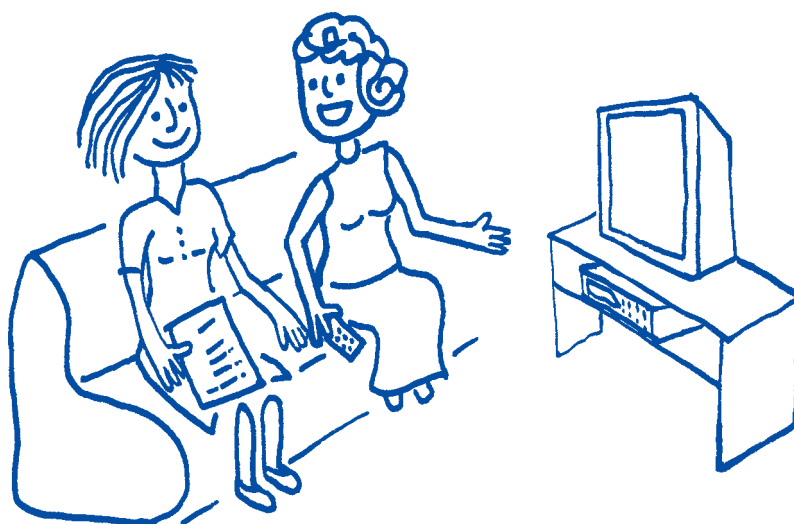
- Učitel si po vyučování vyčlení čas na to, aby provedl reflexi celého vyučování a sebe-reflexi – nejlépe na všech čtyřech úrovních Kolbova cyklu (1. Pocity, dojmy, 2. Přesný popis chování svého i žáků v čase, 3. Co z toho vyplývá, dalo by se použít příště, 4. Formulace toho, co příště ve vyučování udělá stejně a co jinak.)
- Výsledky své reflexe učitel zapisuje do přípravy vyučování, aby mu byly příště k dispozici pro zdokonalení vyučování nebo pro dlouhodobou sebereflexi. (Co se mi obvykle daří? Co žáci obvykle na mém přístupu oceňují? Co se mi nedaří? Co mi žáci častěji vytýkají?)
- Učitel si vyžádá, aby jeho výuku navštívil kolega nebo supervizor (nebo příště vyučuje společně s kolegou) za účelem závěrečné společné reflexe průběhu vyučování z hlediska OSV a za účelem prohloubené sebereflexe.

DVD s příklady dobré praxe

V předchozí kapitole jsme popisovali zobecněné příklady dobré praxe ve výuce OSV. Didaktická DVD jsou naopak konkrétními ukázkami toho, jak tyto indikátory fungují při práci se žáky.

Během projektu jsme pořídili videozáznamy ze 350 vyučovacích hodin u učitelů, kteří absolvovali kurzy OSV (celkem 170 hodin záznamu). Dalších 50 hodin záznamu jsme natočili během pilotáže školních prožitkových kurzů OSV vedených našimi lektory.

Do konce roku 2007 budeme pracovat na analýze záznamů a na tvorbě didaktických DVD pro učitele. Vytvořená DVD si budete moci objednat na našich internetových stránkách.

Možnosti vzdělávání v OSV

Pokud si pozorně prostudujeme podrobný seznam indikátorů OSV v kapitole Evaluace, zjistíme, že schopnost realizovat OSV se skládá z několika desítek dílčích dovedností učitele. Všechny tyto dovednosti se můžeme postupně naučit.

V indikátorech navíc nejsou obsaženy další předpoklady pro realizaci OSV. Chybí zde především:

- Odborné znalosti týkající se jednotlivých tematických okruhů OSV (Sebepoznání a sebepojetí, Psychohygiena, Mezilidské vztahy ...).
- Znalost vhodných činnostních metod a technik vhodných pro práci s těmito tématy.
- Osobní zkušenost s postupy, které chceme realizovat se žáky.
- Dovednost tyto postupy používat v praxi.

Osobnostní a sociální výchova nabízí více stupňů odborné kvalifikace podle různých potřeb učitelů. Například každý učitel využije znalosti a dovednosti vztahově symetrické (respektující) komunikace se žáky. Většina učitelů má zájem naučit se propojovat výuku svého předmětu s tématy OSV. Naopak méně učitelů se bude chtít stát specialisty na vedení školních prožitkových kurzů OSV. A jen málokdo asi bude usilovat o to stát se lektorem OSV.

Na následující stránce naleznete naši současnou nabídku vzdělávání pro učitele, tj. typy kurzů a jejich časovou náročnost.

Většina našich kurzů probíhá v rámci dlouhodobějších projektů financovaných z grantů nebo na objednávku od konkrétní školy.

V lednu 2008 otevíráme *sérii otevřených kurzů* pro učitele z různých škol (včetně systematického výcviku v OSV). Konkrétní termíny a ceny naleznete od začátku října 2007 na našich internetových stránkách. Pokud máte zájem o otevřené kurzy, doporučujeme Vám registrovat se na našich stránkách k odběru aktuálních informací.

Typy kurzů OSV pro učitele, o. s. Projekt Odyssea

Název kurzu

Časový rozsah:

první blok kurzu *plus* rozšiřující bloky kurzu

Základní kurzy

Úvod do OSV	4 hodiny
Základy OSV	1 den plus 1 den
Efektivní komunikace	2 dny plus 1 plus 1 den
Práce s pravidly chování	2 dny plus 1 plus 1 den
Týmové dovednosti	2 dny plus 2 dny

Návazné kurzy

Metody OSV	jednodenní moduly po 2-3 metodách OSV
Třídní hodiny	2 dny plus 2 plus 2 dny
OSV v předmětech	2 dny plus 2 plus 2 dny
Vybraná témata OSV (Lekce OSV)	2 dny na téma každé lekce OSV
Jak vést kurzy OSV pro své žáky	
■ <i>Prevence šikany</i>	3 dny plus 2 plus 2 dny
■ <i>Prevence závislosti</i>	3 dny plus 2 plus 2 dny
■ <i>Studijní dovednosti</i>	3 dny plus 2 plus 2 dny
■ <i>Duševní hygiena</i>	3 dny plus 2 plus 2 dny
■ <i>Adaptační soustředění</i>	3 dny plus 2 plus 2 dny
■ <i>Expedice</i>	3 dny plus 5 plus 2 dny
Řízení vybraných procesů skupinové dynamiky (styly vedení, motivace, role, ..)	3 dny plus 2 plus 2 dny

Výcviky

Koordinátor OSV	200 hodin během 2 let
Systematický výcvik v OSV	300 hodin během 3 let
Lektorský výcvik v OSV	800 hodin během 5 let

Supervize

Individuální supervize	2 hodiny náslech plus 2 hodiny rozhovor
Individuální sup. s videorozborem	2 hodiny náslech plus 2 hodiny rozhovor
Skupinová supervize	3 hodiny, opakovaně 1 x za měsíc

Kurzy na objednávku

Kurzy na objednávku vždy přizpůsobujeme konkrétní škole.

Možnosti spolupráce

Spolupráci nabízíme všem, kdo se chtějí vážně zabývat OSV a podílet se na účinném zavádění OSV do praxe. Osvědčily se nám zejména dlouhodobé projekty s jasnými cíli a s kvalitními podmínkami pro práci.

Spolupráci nabízíme

- školám
- učitelům
- studentům VŠ
- vědeckým institucím
- dalším partnerům

1. Školy

Za prioritu považujeme systematickou a dlouhodobou spolupráci s celými učitelskými sbory základních nebo středních škol. Taková spolupráce trvá nejméně 2 roky. Implementace a ověření celého systému OSV trvá 8 let:

- První dva roky příprava učitelského sboru (základní a návazné kurzy).
- Třetí až sedmý rok: aplikace OSV na I. i II. stupni počínaje 1. a 6. třídou.
- Osmý rok závěrečná evaluace projektu – zejména u žáků na konci I. a II. stupně.

Školám nabízíme

- Vzdělávání v OSV.
- Konzultační činnost.
- Supervizi a koučování.
- Metodické materiály.
- Metodický portál na www.odyssea.cz.

Za to školy žádáme o

- Spolupráci při tvorbě a ověření metodik OSV v praxi.
- Sdílení zkušeností s ostatními školami.

2. Učitelé

Jednotlivým učitelům nabízíme

- Účast v našich otevřených kurzech.
- Metodické materiály na www.odyssea.cz.

Každý učitel nám může pomáhat tím, že

- Pošle komentáře k našim metodikám. (zkušenosti, návrhy, připomínky, další vhodné aktivity apod.)

-
- Vypracuje, vyzkouší a pošle vlastní přípravu na vyučování. (Pokud budete chtít svou přípravu sdílet s ostatními na www.odyssea.cz, použijte, prosím, při její tvorbě naši šablonu dostupnou na našich stránkách.)
 - Bude pokračovat v pilotáži lekcí nebo kurzů OSV a své zkušenosti nám pošle popsané v závěrečné zprávě.
 - Pokud je autorem nějakého školního prožitkového kurzu OSV, může jej nabídnout ke zveřejnění na našich internetových stránkách.
 - Pokud je autorem odborné studie s tématem blízkým OSV (např. diplomová práce), může ji nabídnout ke zveřejnění na našich internetových stránkách.

3. Studenti VŠ

Studentům nabízíme stejné možnosti jako učitelům a navíc

- Spolupráci při formulaci tématu diplomové práce s tematikou OSV.
- Konzultaci k diplomové práce s tematikou OSV.

4. Vědecké instituce

Nabízíme spolupráci na výzkumných projektech

- Prevence šikany.
- Prevence závislosti.
- Zjišťování dlouhodobého vlivu OSV na žáky.
- Zjišťování dlouhodobého vlivu OSV na učitele.
- Optimální cíle a formy OSV v závislosti na věku žáků.
- Zvyšování a měření účinnosti OSV.

5. Partneri projektů

Partnerství uzavíráme s organizacemi na jednotlivé projekty. Partneri se podílejí na tvorbě, realizaci nebo financování jednotlivých projektů.

Partnerem se může stát

- Škola.
- Město nebo městská část.
- Spolupracující organizace.
- Sponzor nebo donátor.

OSV na internetu: www.odyssea.cz

Na našich internetových stránkách naleznete nejen aktuální verze všech metodik OSV, ale také možnost zaregistrovat se k odběru aktuálních zpráv o nových metodikách a kurzech pro učitele.

Budeme rádi, když naše stránky navštívíte!

Vzhled a struktura serveru www.odyssea.cz v září 2007:

Dvouletý projekt Zavádění OSV do ŠVP

Všechny metodické materiály, které jsme Vám představili v této publikaci, jsme vytvořili v letech 2006 až 2007, během dvouletého projektu Zavádění osobnostní a sociální výchovy do školních vzdělávacích programů.

Do projektu se zapojilo 10 základních škol a 5 osmiletých gymnázií. Projekt byl spolufinancován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem hl. m. Prahy.

Hlavní cíle projektu

1. Vyškolení všech učitelů partnerských škol v problematice OSV.
2. Zpracovat OSV do školních vzdělávacích programů partnerských škol.
3. Vytvořit společně s učiteli metodiky OSV a vyzkoušet je v praxi.
4. Předat metodiky všem základním školám a gymnáziím v Praze.
5. Zpřístupnit metodiky všem učitelům na internetu.

Vzdělávání učitelů

Učitelé z každé školy absolvovali během osmnácti měsíců celkem 23 různých školení a výcviků v celkovém rozsahu 800 hodin (gymnázia 600 hodin). Jednalo se především o následující kurzy:

1. Školení koordinátorů OSV na každé škole (175 hodin).
2. Školení učitelského sboru každé školy.
 - a. Tři průběžná školení OSV (12 hodin).
 - b. Komunikace (16 hodin).
3. Metody OSV pro běžné vyučování v různých předmětech (8 kurzů po 32 hodinách – pro různé vzdělávací obory).
4. Metodiky školních prožitkových kurzů (10 kurzů po 16 až 32 hodinách).
5. Individuální supervize u absolventů jednotlivých kurzů.

Projekt probíhal pod supervizí Doc. PhDr. Josefa Valenty, CSc., který je garantem oboru pedagogika osobnostně sociálního rozvoje na FFUK a autorem koncepce OSV v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání.

Na projektu spolupracovali přední odborníci z příbuzných oborů, například PhDr. Zdenko Matula (psycholog, problematika komunikace), PaedDr. Michal Kolář (etoped, problematika šikany), prim. MUDr. Karel Nešpor, CSc. (lékař, problematika závislostí), PhDr. Petr Kříž (psycholog, problematika psychické bezpečnosti). Klíčovou roli konzultanta měla také spolupracující škola ZŠ Dr. J. Malíka v Chrudimi, která má s realizací OSV dlouholeté zkušenosti.

Projekt byl nastartován již v květnu 2005 díky finanční a organizační podpoře Městské části Praha 9, která je rovněž partnerem projektu.

Kurz Koordinátor OSV - videotrénink

Koordinátoři OSV - pracovní setkání

Pilotáž metodiky Třídnické hodiny

Pilotáž kurzu Jak zlepšit vztahy v naší třídě

Natáčení během pilotáží (Jak se učit efektivně)

Školení učitelů (Adaptační soustředění)

Natáčení vyučování u učitelů (Metody OSV)

Lektoři Projektu Odysea při dokončování metodik

Vybrané zkušenosti z projektu

- Za nejužitečnější aktivity projektu byly označeny:
 - Práce koordinátorů OSV na školách.
 - Kurz komunikace pro učitelský sbor.
 - Kurz „Metody OSV pro běžné vyučování“.
 - Práce s metodickými materiály (Lekce a Kurzy OSV, přípravy).
- Největší zájem mají učitelé o tyto lekce OSV:
 - Lekce 1.3 Učíme se učit se.
 - Lekce 2.1 Poznáváme svou osobnost.
 - Lekce 7.1 Poznáváme, určujeme a dodržujeme pravidla chování.
- Nejčastěji školy zapracovaly do svých školních vzdělávacích programů tyto kurzy OSV:
 - Třídnické hodiny.
 - Adaptační soustředění.
 - Jak zlepšit vztahy v naší třídě (prevence šikany).
- Potvrdilo se, že zavádění OSV do běžné školní praxe je „běh na dlouhou trať“. Dvoudenní intenzivní výcvik obvykle nastartuje zájem učitelů o OSV a zlepší jejich komunikační dovednosti (Vztahově symetrická (respektující) komunikace = základ OSV.) Větší sebevědomí pro práci s tématy OSV učitelé získávají přibližně po dvouletém období a po dostatečném výcviku (minimálně 100 až 200 hodin vzdělávání).
- Potvrdilo se, že klíčovou roli při zavádění OSV do praxe hraje užší vedení školy a kvalitní mezilidských vztahů ve sboru.
- Někteří ředitelé uvádějí, že OSV se stává celoškolní „normou“ až po 6 až 10 letech a vyžaduje opakované vzdělávání celého sboru.
- Osvědčily se výjezdy celého sboru mimo prostředí školy a prožitkové metody vzdělávání.
- Většina škol projevila zájem o další vzdělávání v problematice OSV i po ukončení projektu (80%), a to i přesto, že pro ně byl projekt značně náročný organizačně i finančně (suplování za chybějící učitele během školení).

Předpokládáme, že práce na tvorbě a ověřování kompletní metodiky OSV bude trvat ještě nejméně 10 až 12 let. K tomuto procesu zveme všechny školy v ČR i zájemce z řad odborné veřejnosti.

Partneři projektu a spolupracující školy

Partnerské školy

Základní škola Dr. Edvarda Beneše, nám. J. Berana 500, Praha 9
Soukromá ZŠ UNIVERZUM, s.r.o., Českolipská 373, Praha 9
Základní škola Praha 5 – Košíře, Nepomucká 1/139, Praha 5
Základní škola Korunovační, Korunovační 164, Praha 7
Soukromá speciální základní škola Integrál, spol. s.r.o., Jana Masaryka 25, Praha 2
Základní škola Táborská, Táborská 421/45, Praha 4
Základní škola, Jižní IV, Jižní IV 1750/10, Praha 4
Gymnázium, Litoměřická 726, Praha 9
Gymnázium, Špitálská 2, Praha 9
Gymnázium Elišky Krásnohorské, Ohradní 111/55, Praha 4
Základní škola německo-českého porozumění a gymnázium Thomase Manna, Střížkovská 27, Praha 8

Další spolupracující školy

Gymnázium, Praha 9, Českolipská 373, Praha 9
Základní škola Klíček, o.p.s., Donovalská 1863/44, Praha 4
Základní škola Na Slovance, Bedřichovská 1/1960, Praha 8
Základní škola Chrudim, Dr. J. Malíka, Dr. J. Malíka 958

Další partneři

Městská část Praha 9

Pracovníci a spolupracovníci projektu

Interní tým

Mgr. Vladimír Srb
Eva Fišerová, DiS.
Mgr. Michal Dubec
Mgr. et Mgr. Jakub Švec
Mgr. et Mgr. Kateřina Srbová
Radim Hladký
Mgr. Jana Kargerová
Mgr. Simona Jeřábková
Mgr. et Mgr. Anna Pekárková
Doc. PhDr. Josef Valenta, CSc.

vedoucí realizačního týmu
vedoucí kanceláře
lektor a metodik OSV
lektor a metodik OSV
lektorka a metodička OSV
lektor a metodik OSV
lektorka a metodička OSV
lektorka a metodička OSV
lektorka a metodička OSV, ilustrátorka
supervizor

Externí konzultanti

PhDr. Zdenko Matula
PaedDr. Michal Kolář
Prim. MUDr. Karel Nešpor, CSc.
PhDr. Eva Bidlová, PhD.
PhDr. Petr Kříž

psycholog (komunikace, sebeřízení, osobnost)
etoped (prevence šikany)
psychiatr (prevence závislostí)
psycholožka (videotrénink interakcí)
psycholog (psychická bezpečnost)

Koordinátoři OSV

Mgr. Lenka Hladíková
Mgr. Jitka Kulovaná
Mgr. Helena Harčariková
Mgr. Věra Prokopová
PaedDr. Iveta Celarová
Mgr. Alena Čapková
Mgr. Iva Červenková
Mgr. Blanka Dvořáková
Mgr. Hana Šustová
Mgr. Michaela Mertlová
Mgr. Tereza Srpková
PhDr. Jitka Svobodová
Mgr. Jitka Zikešová
Mgr. Daniela Kaudersová
Mgr. Kateřina Dědičová
Mgr. Hana Nápravníková
Mgr. Šárka Kyliánková
Mgr. Iva Jehličková
Mgr. Ivana Brožová
Mgr. Jakub Peterka
Mgr. Zuzana Outlá
PhDr. Jitka Cihelková
Mgr. Pavla Pernicová
Mgr. Anna Fejglová

ZŠ Dr. E. Beneše, I. stupeň
ZŠ Dr. E. Beneše, II. stupeň
ZŠ Univerzum, I. stupeň
ZŠ Univerzum, II. stupeň
ZŠ Nepomucká, I. stupeň
ZŠ Nepomucká, II. stupeň
ZŠ Korunovační, I. stupeň
ZŠ Korunovační, II. stupeň
ZŠ Integrál, I. stupeň
ZŠ Integrál, II. stupeň
ZŠ Tábořská, I. stupeň
ZŠ Tábořská, II. stupeň
ZŠ Jižní IV., I. stupeň
ZŠ Jižní IV., II. stupeň
ZŠ Na Slovance
ZŠ NČP
ZŠ Klíček
ZŠ Dr. J. Malíka, I. stupeň
ZŠ Dr. J. Malíka, II. stupeň
Gymnázium Thomase Manna
Gymnázium Českolipská
Gymnázium Litoměřická
Gymnázium Špitálská
Gymnázium E. Krásnohorské

Externí lektori a metodici OSV

RNDr. Irena Koudelková
Mgr. Ivana Šircová
Mgr. Marie Zajíčková
Mgr. Radek Marušák
Mgr. Zdeňka Rousová
Mgr. Helena Tomášová
Mgr. Petr Soják
PhDr. Veronika Tesařová
Mgr. Květa Krüger
Mgr. Miroslava Bukáčková
Lucie Horychová
Bc. Barbora Nováková

Poděkování učitelům, partnerům a spolupracovníkům

Učitelé a ředitelé škol

Rádi bychom vyjádřili hluboký obdiv a dík *všem učitelům*, se kterými jsme mohli dva roky spolupracovat. Vážíme si jejich odvahy a chuti pouštět se do nových věcí, pracovat na sobě a sdílet své zkušenosti s ostatními. Nezapomeneme na to, že psali své přípravy, připomínkovali metodiky, překonávali nervozitu z natáčení a tvůrčím způsobem uchopovali témata OSV ve své výuce.

Děkujeme 24 *koordinátorům OSV*, kteří na svých školách garantovali postupné zapracování OSV do školního vzdělávacího programu. Pomáhali organizovat desítky vzdělávacích akcí. Sami se zúčastnili nejrozsáhlejšího kurzu. Odpovídali na stovky emailů, stíhali náročné termíny odevzdání evaluačních dotazníků, motivovali své kolegy k tvorbě co nejlepších příprav na vyučování. Setkávali se na mnoha pracovních workshopech a pomáhali objevovat realistickou strategii pro začlenění OSV do praxe školy. Stali se spolehlivou páteří celého projektu.

Děkujeme *ředitelům partnerských a spolupracujících škol*. Díky jejich rozhodnutí jsme mohli nabídnout projekt učitelům. Díky nim školy přijaly všechny náročné projektové závazky. Velmi si vážíme jejich důvěry i jejich pozitivních referencí v závěrečném hodnocení projektu.

Městská část Praha 9

Děkujeme Městské části Praha 9, zejména vedoucí odboru školství paní Heleně Kvačkové, za aktivní pomoc v úvodní části projektu. Díky této organizační a finanční podpoře jsme mohli projekt včas nabídnout všem školám na území této Městské části.

Externí konzultanti a externí lektori

Děkujeme externím konzultantům Zdenko Matulovi, Michalu Kolářovi, Karlu Nešporovi, Evě Bidlové a Petru Křížovi za to, že nám pomohli odborně proniknout do složitých témat osobnostní a sociální výchovy. Děkujeme rovněž externím lektorům, s jejichž pomocí jsme mohli vést širokou paletu kurzů OSV pro učitele.

Supervizor

Velký dík patří supervizorovi projektu Josefu Valentovi za pečlivé, opakované a neúnavné připomínkování našich metodických textů, za supervizní setkání celého týmu, za přímou účast na všech typech našich kurzů pro učitele a za cenné zpětné vazby a tvůrčí podněty, které nám poskytoval.

Vedoucí lektori a vedoucí kanceláře

Jako vedoucí realizačního týmu chci využít této příležitosti, abych veřejně poděkoval lektorům a naší vedoucí kanceláře. Těžko lze vylíčit, s jakou vytrvalostí během projektu pracovali a jak dokázali ve víru desítek školení, tvůrčích dílen, interních seminářů, pilotáží kurzů, supervizí, natáčení, kontrol, monitorovacích zpráv a pracovních porad napsat všechny své metodiky. Cítím velikou radost z toho, že jsme společně prožili dva roky v jednom týmovém „kotli“. Nedokážu si představit, že bychom dokázali zvládnout cíle našeho projektu, kdybychom mezi sebou neměli jednoho každého z nás.

Mimořádná poděkování

Citovaní autoři

Děkujeme všem autorům, které citujeme v našich metodikách. Zvláště těm, kteří nám dovolili citovat svá díla v rozsáhlejší míře (Soňa Hermochová, Jan Neuman, Zdeněk Šimanovský, Pavel Vacek, Petr Kříž).

Citovaná nakladatelství

Děkujeme nakladatelstvím za laskavé svolení použít v přílohách našich metodik větší množství skenovaných stránek ze svých knih. Naším záměrem bylo mj. motivovat konkrétními ukázkami čtenáře k práci s další kvalitní zdrojovou literaturou, na kterou v metodikách odkazujeme a jejíž přesné ukázky můžeme v metodikách ukázat.

Mezi osvědčené evergreeny v naší knihovně patří všechny citované knihy z nakladatelství *Portál*, které nám povolilo vůbec největší počet skenovaných ukázek. Již mnoho let odebíráme téměř veškerou pedagogickou i psychologickou edici Portálu a trvale jsme spokojeni s kvalitou jejich knih.

Děkujeme i ostatním nakladatelstvím, mezi která patří zejména *Grada*, *AISIS* a *Kritické myšlení*, z jejichž edic také rádi a často čerpáme.

Základní školy, které nám poskytly prostory pro školení

Rádi bychom poděkovali paní ředitelce Věře Cyprichové (ZŠ Litvínovská 600), paní ředitelce Zuzaně Kšírové (ZŠ Klíček) a paní ředitelce Věře Ježkové (Gymnázium Českolipská) za to, že nám umožnily, aby v prostorách jejich škol probíhala velká část školení pro učitele v rámci našeho projektu. Dále chceme poděkovat panu řediteli Antonínu Zajícovi za to, že v budově Gymnázia Špitálská mohla probíhat pravidelná pracovní setkání koordinátorů OSV. Velmi si toho vážíme.

Občanské sdružení Educatio

Děkujeme kolegům z občanského sdružení Educatio za to, že nám a našim učitelům během školení představili zajímavý kurz *Cope for teens*, který pracuje s tématy OSV. Přejeme jim mnoho úspěchů při dalším rozvíjení a šíření jejich metodiky.

Magistrát

Děkujeme pracovníkům Magistrátu hl. m. Prahy z odboru fondů EU. Děkujeme zejména projektovým a finančním manažerům Lence Pachlové, Jiřímu Březinovi, Robertu Kujanovi, Kateřině Kalouskové a Kateřině Urbánkové za jejich průběžnou konzultační pomoc během administrace projektu.

ESF, ČR, Praha

Děkujeme Evropské Unii a Evropské komisi za to, že jsme mohli čerpat finanční prostředky z Evropského sociálního fondu. Díky této podpoře, spolufinancované ze státního rozpočtu ČR a z rozpočtu hl. m. Prahy, jsme mohli po dobu dvou let intenzivně spolupracovat s 15 školami na tvorbě a ověřování rozsáhlé databáze metodik osobnostní a sociální výchovy. Bez této podpory bychom Vám dnes mohli nabídnout jen zlomek toho, co Vám je nyní plně a zdarma k dispozici.

Projekt Odyssea, občanské sdružení

Poslání

Naším posláním je pomáhat školám při zavádění osobnostní a sociální výchovy do běžné praxe. Za tímto účelem společně se školami vyvíjíme metodické materiály, provádíme výzkum a realizujeme vzdělávací kurzy pro učitele i žáky.

Činnost

Programy osobnostní a sociální výchovy pro žáky realizujeme od roku 2000, kdy jsme založili první seminář osobnostně sociálního rozvoje na Gymnáziu Čakovice. Kurzy pro učitele realizujeme od roku 2003, kdy proběhl první kurz pro ZŠ Čakovice.

Přehled činnosti v letech 2000 až 2007

- Uskutečnili jsme více než 100 kurzů pro žáky (v rozsahu 3 až 5 dnů).
- Vyučovali jsme předměty a semináře OSV na 6 školách.
- Uskutečnili jsme více než 100 kurzů pro učitele (v rozsahu 1 až 20 dnů).
- Školili jsme 29 učitelských sborů základních a středních škol.
- Vedli jsme semináře na dvou vysokých školách.
- Opakovaně jsme lektorovali na setkáních učitelů o. s. PAU.
- Spolupracovali jsme s Národním ústavem odborného vzdělání (PILOT S).
- Naše kurzy doposud absolvovalo kolem 1000 učitelů.

Výhled do budoucna

Během nejbližších 10 až 12 let budeme pokračovat ve tvorbě metodik a jejich ověřování v praxi. Dokončíme metodiku účinného zavádění OSV do běžného školního vyučování. Výsledná metodika bude popisovat osmiletý implementační program pro školy, které chtějí pracovat s OSV systematicky.

Budeme pokračovat ve spolupráci se školami, se kterými jsme uzavřeli partnerství. Postupně chceme celostátně rozšiřovat síť našich partnerských škol. Budeme školit nové koordinátory OSV i další učitelské sbory. Vypíšeme též otevřené kurzy pro učitele.

Pokračovat budeme i v realizaci kurzů OSV pro školní třídy.

Nadále budeme vyučovat na vysokých školách.

S partnerskými institucemi budeme postupně spolupracovat na tvorbě národních standardů kvality pro osobnostní a sociální výchovu. Standardy ověřené v praxi a podložené výzkumnou evaluační studií chceme dokončit do konce roku 2020.

Členové sdružení

V současné době (srpen 2007) má naše sdružení 14 členů. Většina z nás vystudovala obor pedagogika na Filozofické fakultě UK, zaměření pedagogika osobnostně sociálního rozvoje. Někteří z nás vystudovali ještě další obory: psychologie, filozofie, práva, sociální práce, učitelství.

Každý, kdo lektoruje kurzy pro učitele, má za sebou několikaletou učitelskou praxi, nebo pracuje ve dvojici s někým, kdo tuto praxi má. Naši lektoři navíc pokračují v realizaci kurzů pro žáky a v pilotáži vytvořených metodik.

Vedení organizace

Sdružení vede tříčlenná správní rada, kterou v srpnu 2007 tvoří Vladimír Srb (předseda), Michal Dubec a Jakub Švec.

Základní hodnoty občanského sdružení Projekt Odyssea

Naši činnosti neustále prolínají 4 základní hodnoty, které se snažíme důsledně uplatňovat v práci s učiteli a žáky již od začátku našeho působení ve školství. Jedná se o:

- Respekt
- Tvořivost
- Profesionalitu
- Odvahu

Respekt

Respekt k druhým považujeme za základní pilíř, na kterém spočívá osobnostní a sociální výchova. Respektem rozumíme takové jednání, kdy aktivně vytváříme prostor pro druhého (žáka, učitele, člověka) a kdy stejný prostor vytváříme i pro sebe. Respekt nepovažujeme pouze za ideál. Spíše jej vnímáme jako základní lidský postoj uplatňovaný mnoha dílčími dovednostmi v komunikaci, v jednání s lidmi, v péči o vlastní duševní zdraví a v praktické etice. Mnoho konkrétních případů, jak tento respekt uskutečňovat, naleznete v každé naší metodice OSV. Počínaje pojetím symetrické komunikace (podrobněji v lekci 8.4) a konče naší poslední lekcí 11.7.

Tvořivost

Na začátku své učitelské kariéry jsme se snažili čerpat z toho, co jsme sami přečetli nebo zažili v praktických seminářích OSV. Brzy jsme však zjistili, že ani výcvik ani celá knihovna osvědčených aktivit nestačí k účinné osobnostní a sociální výchově. Každý žák je jiný. Každá skupina žáků je jiná a prochází vývojem.

Nezažili jsme kurz, kde bychom se něco nového sami nenaučili, něco nového sami nevytvořili. Stejně tak jsme si během supervizí (hospitací) u učitelů všimli, že největší úspěch u žáků mají ti kolegové, kteří pracují s metodikami tvořivě, přizpůsobují je konkrétní třídě a situaci. S tímto přístupem jsme se pustili do tvorby a ověřování metodických materiálů k OSV.

Za projev tvořivosti nepovažujeme pouze otevírání nových témat a objevování nových cest. Nezbytnou součástí tvůrčího procesu je pro nás i kvalitní dotahování objevených postupů a jejich ověřování (elaborace a evaluace). Proto přemýšlíme a plánujeme další postup v řádu několika let.

Profesionalita

Profesionalitu vnímáme jako neustálou péči o odbornost a kvalitu vlastní práce. Nezbytným předpokladem je pro nás celoživotní vzdělávání v oboru. Studujeme aktuální pedagogickou literaturu a účastníme se výcviků podle dílčích specializací našich lektorů (sociálně-psychologický výcvik, psychoterapeutický výcvik, školení v metodách primární prevence rizikového chování, v metodách efektivního vyučování, v zážitkové pedagogice,

v dramatické výchově). Často sdílíme své zkušenosti, tříbíme své názory v odborných diskusích, provádíme interní školení, zveme si lektory z jiných organizací.

Vytváříme a dodržujeme standardy kvality pro práci našich lektorů. Jedná se o normy pro kvalitní práci a bezpečnost (jednou z těchto norem je například kapitola věnovaná pravidlům psychické bezpečnosti v OSV).

Profesionalitu pěstujeme i tím, že spolupracujeme se špičkovými odborníky z oboru (Doc. PhDr. Josef Valenta, CSc., PaedDr. Michal Kolář, PhDr. Zdenko Matula a další). Používáme několik úrovní supervize našich lektorů. V budoucích letech chceme posílit naše propojení s pedagogickým a psychologickým výzkumem, zvláště v oblasti evaluace.

Za součást profesionality považujeme i úsilí o vytváření kvalitních pracovních podmínek pro naše lektory i pro učitele z našich partnerských škol. A to včetně podmínek organizačních, materiálních a finančních.

Odvaha

Od prvního okamžiku našeho působení ve školství až doposud překonáváme společně s učiteli a řediteli škol jednu překážku za druhou. Nejdříve školství nemělo oficiální „kolonku“, do které by dokázalo osobnostní a sociální výchovu zařadit (začali jsme 7 let před závaznou platností Rámcového vzdělávacího programu). Potom jsme složitě hledali způsob, jak financovat některé aktivity spojené s OSV (např. výjezdové kurzy). Později jsme zase hledali cestu, jak učitelům umožnit kvalitní vzdělávání v OSV, aniž by to příliš narušilo běžný chod školy. Každý z těchto problémů na začátku vypadal jako neřešitelný. Odvahu projevuje každý učitel, který se snaží inovovat svoji práci (a to se zdaleka netýká pouze OSV). Inovace vždy znamená opustit bezpečí a jistotu některých zaběhaných způsobů myšlení i jednání. Hluboce si vážíme každého, kdo se odváží touto cestou jít.

Mnoho učitelů zažívá v prvních měsících zavádění OSV do své praxe nejistotu srovnatelnou s pocity čerstvého absolventa pedagogické fakulty. Postupně se učí uplatňovat nové způsoby jednání se žáky a odborně pracovat s tématy OSV. Tuto práci učitelé vykonávají navzdory každodenním překážkám (vysoký počet dětí ve třídách, projevy hyperaktivních žáků, hlídání na chodbách v době přestávek, náročná spolupráce s některými rodiči, konfrontační komunikační normy, které běžně potkáváme v médiích...). Odvahu projevuje i každý ředitel, který se pustí do dlouhodobé implementace OSV do své školy.

Odvaha je pro nás úctyhodná schopnost odpoutat se od tíživých okolností a překonat překážky, které nás dělí od cenného cíle. V našem případě je tímto cílem osobnostní a sociální výchova ve školní praxi. Rádi budeme objevovat cesty k tomuto cíli společně s Vámi.

Mgr. Vladimír Srb a kol.

JAK NA OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVU?

© Projekt Odyssea, 2007
www.odyssea.cz

ISBN 978-80-87145-00-5